

UNIVERZITET SINGIDUNUM
FAKULTET ZA TURISTIČKI I HOTELIJERSKI MANADZMENT

DIPLOMSKI RAD

**Strane direktne investicije u Srbiji
od 2000. godine do 2010. godine**

Mentor:
Prof. dr Petar Veselinović

Student:
Nataša Vučinić
384/2005

BEOGRAD, 2010.

Sadržaj

UVOD.....	2
1. POJAM STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA.....	4
1.1. Pojam stranih ulaganja i stranih direktnih investicija	4
1.2. Vrste stranih direktnih investicija	5
1.3. Kategorije stranih direktnih investicija.....	8
2. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U ZEMLJAMA U TRANZICIJI.....	10
2.1. Značaj stranih direktnih investicija za zemlje u tranziciji	10
2.2. Efekti stranih investicija u tranzicionim zemljama.....	12
3. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U SRBIJI OD 2000. DO SVETSKE EKONOMSKE KRIZE	15
3.1. Ukupne investicije i glavni investitori.....	15
3.2. Države i kompanije - najveći investitori	18
4. UTICAJ SVETSKE EKONOMSKE KRIZE NA DIREKTNE INVESTICIJE U SRBIJI.....	20
5. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U SRBIJI U 2009. GODINI	23
5.1. Strane investicije nerezidenata u Srbiju u 2009. godini.....	23
5.2. Investicije rezidenata u inostranstvo	32
6. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U SRBIJU U PRVOM KVARTALU 2010. GODINE.....	34
7. USLOVI STRANOG INVESTIRANJA U SRBIJI	37
7.1. Prednosti koje Srbija pruža stranim investicijama.....	37
7.2. Problemi sa kojima se suočavaju strani investitori	38
8. INSTITUCIONALNA STRUKTURA U SRBIJI ZA STRANA ULAGANJA.....	41
8.1. Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja je u Vladi Republike Srbije ..	41
8.1.1. Sektor za strana ulaganja.....	41
8.1.2. Komisija za podsticanje ulaganja u privredu Srbije.....	41
8.1.3. Odsek za politiku i podsticanje stranih ulaganja.....	42
8.1.4. Odsek za politiku i podsticanje koncesija	43
8.1.5. Odsek za reformu privrednih propisa.....	43
8.2. Aktivnosti Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza	44
9. STRATEGIJA VLADE REPUBLIKE SRBIJE ZA PODSTICANJE I RAZVOJ STRANIH INVESTICIJA	45
9.1. Osnovne determinante Strategije.....	45
9.2. Usmerenost strategije podsticanja i razvoja stranih ulaganja.....	48
9.3. Investicije i planovi za budućnost Srbije	49
ZAKLJUČAK.....	51
LITERATURA	53

UVOD

U saradnji sa mentorom odabrala sam temu diplomskog rada "*Strane direktne investicije u Srbiji od 2000. do 2010. godine*" zbog toga što su strane direktne investicije u Srbiji oblast mog ličnog interesovanja. Naime, ja kao i veliki broj mladih u ovoj zemlji smo zainteresovani za svoju budućnost, konkretno za privredni razvitak, otvaranje novih radnih mesta, poboljšanje plata, izgradnju stanova i podizanje životnog standarda. Nalazimo se u periodu tranzicije celokupnog društvenog sistema tek ponovo stvorene samostalne države Srbije na čiji su privredni i društveni razvoj u značajnoj meri uticali raspad Jugoslavije, ekonomske sankcije i NATO bombradovanje.

Strateški interesi Srbije su reforma društvenog i privrednog sistema koja podrazumeva neophodne *strane investicije i ulaganja u privredu* koja bi dovela do zaustavljanja njenog pada i ubrzani oporavak koji je neophodan za ostvarenje strateških ciljeva. Za angažovanje stranog kapitala u našoj privredi neophodno je postojanje određenog zakonsko-regulativnog okruženja koje bi stimulatивно delovalo na motivaciju stranih investitora.

Pod stranim ulaganjem u Srbiji podrazumeva se: ulaganje u domaće privredno društvo kojim strani ulagač stiče udeo ili akcije u osnovnom kapitalu tog privrednog društva i sticanje svakog drugog imovinskog prava stranog ulagača kojim on ostvaruje poslovne interese u Srbiji. *Osnovni oblici stranog ulaganja* su: osnivanje privrednog društva; sticanje akcija ili udela u postojećem privrednom društvu.

Strane investicije, takođe, promovišu osnovne ekonomske ciljeve: stabilnost, razvoj i razmenu znanja. S obzirom na problem izuzetno visokog spoljno-trgovinskog deficita i loših privrednih performansi Srbije, kao i na nedostatak investicionih sredstava za rast izvoza i privrednu ekspanziju, strane investicije predstavljaju najoptimalniji oblik plasmana u našu privredu.

Strane direktne investicije (SDI), označavaju ulaganje kapitala od strane investitora, rezidenta jedne zemlje u rezidenta (preduzeće) druge zemlje, kojim se uspostavlja dugoročna saradnja radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva. Pri tome, strani investitor ima kontrolu, odnosno odlučujući uticaj na upravljanje preduzećem u koje je uložio kapital. Ostvarivanje kontrole je značajno zbog mogućnosti odlučujućeg uticaja na poslovanje preduzeća i na smanjenje rizika, jer su strane direktne investicije najrizičniji oblik investiranja kapitala.

Direktne investicije sa sobom nose *elemenat inostrane kontrole nad domaćim izvorima*. Nacionalno osećanje u kombinaciji sa strahom od iskorišćavanja stranih vlasnika navelo je mnoge zemlje u razvoju da donesu zakone koji ograničavaju strana direktna ulaganja.

Kako se strane direktne investicije (SDI) vrše uglavnom preko sistema transnacionalnih korporacija, to su one postale najznačajniji fenomen savremene svetske privrede. Danas je očigledno da je uloga TNC u procesu globalizacije, koji se odvija u svetskoj privredi od presudnog značaja.

Strane direktne investicije podstiču trgovinu zemalja u tranziciji tako što donose materijalne (tangible - kapital i tehnologija) i nematerijane (intangible assets - ulaz na strana tržišta, registrovani trgovinski znači ili marke proizvoda-brand-name, marketinsko znanje i menadžerske sposobnosti) resurse koji mobilišu i domaće faktore na trgovinu. Non-equity forme saradnje stranih i domaćih kompanija u domenima kao što su transport, telekomunikacije i dr. indirektno podstiču trgovinu jer obezbeđuju modernu infrastrukturu i komunikacije neophodne za savremene uslove trgovanja.

Da bi jedna zemlja uspela da privuče strani kapital mora prethodno stvoriti povoljnu investicionu klimu. Investiciona klima postoji ako: vladaju stabilni uslovi privređivanja, tj. ako je moguće predviđati sa velikim stepenom izvesnosti, postoji politička i socijalna stabilnost, Vlada ima pozitivne stavove prema inostranim investicijama, postoji povoljan spoljno-trgovinski, carinski i devizni tretman zajedničkih ulaganja i ako je omogućena oplodnja uložених sredstava i dobiti, razvijena infrastruktura uključujući komunikacije i energetiku, postoji raspoloživa radna snaga, pouzdana, obučena a ujedno i da je omogućen pristup sirovinama i drugim domaćim izvorima snabdevanja, postoji razumevanje za interese inostranog ulagača u pogledu podizanja projektovane rentabilnosti i razumnog profita.

Kao *rezultat svetske ekonomske krize*, kao i smanjenog interesovanja stranih investitora, u prvih šest meseci 2009. godine, *prema podacima Narodne banke Srbije*, neto vrednost novčanih stranih ulaganja iznosila je svega 853,8 miliona evra. *Ukupan bruto priliv stranog kapitala dostigao je 907,4 miliona evra*, dok se u strukturi odliva na povlačenje investicija stranih kompanija odnosio 55,1 milion evra, a na ulaganje domaćeg kapitala u inostranstvu preostala 43,2 miliona evra.

Strane kompanije koje u Srbiju ulažu svoj kapital donose boljitak jer se korišćenjem njihovih kanala prodaje u inostranstvu povećava izvoz. Svetska banka i Evropska banka za obnovu i razvoj prošle godine dodelile su našoj zemlji prvo mesto u relativnom napretku u reformama u procesu tranzicije.

1. POJAM STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA

1.1. Pojam stranih ulaganja i stranih direktnih investicija

Strana ulaganja u Srbiji podrazumevaju: ulaganje u domaće privredno društvo kojim strani ulagač stiče udeo ili akcije u osnovnom kapitalu tog privrednog društva i sticanje svakog drugog imovinskog prava stranog ulagača kojim on ostvaruje poslovne interese u Srbiji.

Osnovni oblici stranog ulaganja su: osnivanje privrednog društva; sticanje akcija ili udela u postojećem privrednom društvu. Osnovni oblici stranog ulaganja uređuju se ugovorom o osnivanju ili ugovorom o ulaganju, koji se zaključuju u pisanoj formi, odnosno odlukom o osnivanju sačinjenoj u pisanoj formi. **Posebni oblici stranog ulaganja su: koncesije** – stranom ulagaču može biti ustupljena dozvola za korišćenje prirodnog bogatstva, dobra u opštoj upotrebi ili za obavljanje delatnosti od opšteg interesa; **B.O.T. poslovi** - (Built, operate and transfer) - stranom ulagaču se može odobriti da izgradi, koristi i transferiše određeni objekat, postrojenje ili pogon, kao i objekte infrastrukture i komunikacije.¹

Direktne inostrane investicije su pojava **kada investitor koji se nalazi u jednoj zemlji** (zemlja porekla) **stiče aktivu u drugoj zemlji** (zemlja domaćin) sa namerom da upravlja ovom aktivom. Pod aktivom se podrazumeva celokupna imovina firme, tj. aktiva obuhvata sva sredstva i prava kojima jedno preduzeće raspolaže. **Dimenzija upravljanja** je ono što razlikuje inostrane direktne investicije od portfolio investicija u inostrane akcije, obveznice i ostale finansijske instrumente. U većini slučajeva i investitor i aktiva kojom upravlja u inostranstvu predstavljaju poslovna preduzeća.

Osnovni vidovi stranih ulaganja su:

- strane direktne investicije (*foreign direct investments – FDI*),
- različiti oblici zajedničkih ulaganja (*joint ventures*),
- portfolio investicije,
- ulaganje sredstava u vezi sa privatizacijom (nova ulaganja i preuzimanje vlasništva nad preduzećima) kao i
- razmena spoljnog duga za ulog (*debt equality swaps*),
- koncesije.²

¹ Zakon o stranim ulaganjima, (Sl. list SRJ, br. 3/2002 i 5/2003)

² Ćirović, M., *SDI: Strana ulaganja – poslovno – analitički pristup*, Univerzitet BK, Beograd, 2000., str. 8

Strane direktne investicije (SDI), označavaju ulaganje kapitala od strane investitora, rezidenta jedne zemlje u rezidenta (preduzeće) druge zemlje, kojim se uspostavlja dugoročna saradnja radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva. Pri tome, strani investitor ima kontrolu, odnosno odlučujući uticaj na upravljanje preduzećem u koje je uložio kapital. Ostvarivanje kontrole je značajno zbog mogućnosti odlučujućeg uticaja na poslovanje preduzeća i na smanjenje rizika, jer su strane direktne investicije najrizičniji oblik investiranja kapitala.

Strane direktne investicije, u odnosu na druge vidove međunarodnog kretanja kapitala, **imaju za investitora osnovnu prednost koja se sastoji u ostvarivanju odgovarajuće dobiti koja odgovara većem riziku i kompenzira troškove investiranja i poslovanja u inostranstvu.** Pored toga, ove investicije obezbeđuju stranom investitoru: plasman proizvoda, ekspanziju na tržište zemlje uvoznice kapitala, izvoz tehnologije, menadžerskih znanja i iskustava, povoljno korišćenje stranih resursa (sirovine, energija, radna snaga), kao i uštede na proizvodnim i transportnim troškovima.

Strane direktne investicije se posebno usmeravaju u zemlje u razvoju i u tranziciji sa tržišno orijentisanim privredama, jer su u njima završeni ili su u pri kraju procesi privatizacije i transformacije. Ove zemlje su, pored toga, privlačne za strane investitore, jer imaju tržište sa relativno visokom kupovnom snagom, povoljnu infrastrukturu, jeftinu i kvalifikovanu radnu snagu i izdašne prirodne resurse. Zemlje u razvoju i u tranziciji bi trebalo da svoj razvoj zasnivaju na stranim direktnim investicijama, a ne na zaduživanju na međunarodnom tržištu kapitala, jer ih one ne opterećuju vraćanjem pozajmljenog kapitala i plaćanjem fiksnih kamata.

1.2. Vrste stranih direktnih investicija

Podela stranih direktnih investicija može biti izvršena prema nekoliko kriterijuma.

Pod osnovnim oblicima stranih direktnih investicija podrazumevaju se:

- **osnivanje preduzeća** – (podrazumeva izgradnju proizvodnih kapaciteta od strane investitora; najčešći termin za ovu vrstu investicije je *grinfild*);

- **sticanje većinskog udela u vlasništvu** već postojećeg preduzeća (kupovina kompanije kroz privatizaciju, kupovina akcija ili direktna kupovina vlasničkog udela – *akvizicija*).

Jedna od klasifikacija stranih direktnih investicija, koja **potiče od Svetske banke**, jeste podela prema **motivima za investiranje**. Ova podela može biti veoma korisna, jer se na ovaj način mogu jednostavno odrediti ciljne grupe investitora. Prema ovoj podeli, postoje:

- **investicije koje traže resurse:**

- investicije koje traže prirodne resurse kao što su rude, sirovine ili poljoprivredni proizvodi;

- investicije koje traže jeftiniju ili specijalizovanu radnu snagu;

- **investicije koje traže tržište:**

- investicije koje dolaze na tržišta odakle je uvoz određenih proizvoda visok;

- investicije koje prate kretanje svojih kupaca – velikih kompanija;

- investicije koje prate određene trendove na tržištu i angažuju lokalne dobavljače;

- **investicije koje traže povećanje produktivnosti proizvodnje**, što podrazumeva racionalizaciju proizvodnje, ili povezivanje proizvodnih operacija sa drugim kompanijama u cilju smanjenja troškova i/ili specijalizacije proizvodnje;

- investicije koje traže već postojeće kapacitete kako bi zadržale i promovisale dugoročne ciljeve svoje kompanije (one su okrenute, pre svega, privatizaciji i akviziciji, jer kupovinom postojećih kompanija zadržavaju proizvodni program i postojeće tržište).

Podela stranih direktnih investicija može se izvršiti i na druge načine. Ipak, važno je razumeti da svaka kompanija ima različite razloge za donošenje odluke o tome gde će i kako investirati. Da li će jedna strana kompanija odlučiti da uloži kapital u jednu zemlju zavisi od mnogo činilaca, a, pre svega, od procene profita koji može ostvariti, dugoročnosti poslovanja, ali i od spremnosti zemlje domaćina da prihvati, ubrza i olakša poslovanje. Samim tim, na svakoj državi je da stvori dobru investicionu klimu, odnosno jasan i stabilan okvir za poslovanje kako bi privukla najbolje svetske kompanije.³

Dva osnovna načina ulaska stranih investicija kroz proces privatizacije su **strateške i finansijske investicije**.

Pod **strateškim investicijama** podrazumevaju se one koje dolaze iz iste delatnosti kao i preduzeće koje se privatizuje, sa osnovnim motivom unapređenja poslovanja matične kompanije, a **finansijske investicije** su one koje kupuju akcije preduzeća sa ciljem ubiranja prinosa, bilo u formi dividende ili kapitalne dobiti.

Na osnovu dosadašnjeg iskustva sa stranim investicijama dolazi se do zaključka da bez obzira na delatnost kojom se bavi uspešno preduzeće bolje je da sarađuje sa finansijskim nego sa strateškim investitorima, dok kod manje uspešnih preduzeća bolje je da sarađuju sa strateškim investitorima.

Strane direktne investicije u savremenoj razvojnoj etapi, preuzimaju funkciju **ključnog razvojnog faktora svetske privrede** i uz trgovinu postaju osnovni mehanizam globalizacije

³ Dimitrijević, M., *Strane direktne investicije*, SIEPA, Beograd, 2000., str. 12

svetske privrede, odnosno globalizacije poslovanja preduzeća. Uslovi rastuće integracije i međuzavisnosti, uz sve oštrije kriterijume konkurentnosti tražili su od preduzeća da nađu efikasnije kanale, koji će im obezbediti pristup tržištima (kako inputa tako outputa). Strane direktne investicije su u tom kontekstu pružile idealno rešenje.

Putem direktnih investicija u inostranstvu, preduzeća razmeštaju svoje proizvodne sisteme i ostale poslovne funkcije u globalnim razmerama, nastojeći da obezbede najpovoljnije snabdevanje sa jedne strane (sirovinama, energijom i radnom snagom), a sa druge strane najprofitabilniji plasman svojih proizvoda/usluga uz prisustvo na svim važnijim tržištima.

Najznačajniji deo u kompleksnom investicionom paketu, svakako predstavljaju **determinante kretanja stranih direktnih investicija**. One su brojne kako u zemlji investitoru, tako i u zemlji domaćinu i bitno opredeljuju motivacione faktore i ponašanja investitora odnosno tzv. push stranu. Isto tako, zemlje primaoci stranih direktnih investicija mogu pravilno postaviti svoju investicionu politiku i time opredeliti privlačnost domaćih lokacija (push strana) samo ako im je poznat sistem motivacije subjekata koji vrše strana ulaganja, odnosno ukoliko su poznate determinante koje određuju tokove SDI u svetu.⁴

Prema nekim teoretičarima pod direktnim stranim ulaganjima podrazumeva se takav vid ulaganja kod kojeg strani investitor poseduje 10% ili više običnih akcija sa pravom glasa, dok drugi misle da treba nešto više od 50% glasova. U slučaju direktnog ulaganja strani investitor može samostalno voditi posao, tj. vlasništvo stranih preduzeća je mnogo vidljivije i fizički i politički. **Glavna odlika direktnih investicija je da investitor zadržava kontrolu nad investiranim kapitalom.**

Strana direktna ulaganja predstavljaju ključnu kariku proizvodne funkcije preduzeća. Kao fenomen međunarodne ekonomije strane direktne investicije su postale nezaobilazan element investicionih i proizvodnih strategija savremenih korporacija.

Sposobnost da se međunarodne poslovne aktivnosti organizuju na integralan način između različitih država ključni je faktor obezbeđivanje efikasnosti poslovanja preduzeća, s obzirom na globalizaciju ekonomije.

Na strane investicije ne treba gledati samo sa stanovišta finansijskih transakcija jer one podrazumevaju transfer novih tehnoloških procesa, organizacionih sposobnosti, menadžmenta i slično.

⁴ Cvetanović, S., *Teorija i politika privrednog razvoja*, Univerzitet Niš, 2000., str. 119

Direktne investicije sa sobom nose ***elemenat inostrane kontrole nad domaćim izvo-
rima***. Nacionalno osećanje u kombinaciji sa strahom od iskorišćavanja stranih vlasnika na-
velo je mnoge zemlje u razvoju da donesu zakone koji ograničavaju strana direktna ulaganja.

Što se tiče kredita, radi se u ulaganjima kod kojih strani ulagači po pravilu ne uče-
stvuju u upravljanju i rukovođenju, pa možemo govoriti o pasivnim ulaganjima usmerenim na
sticanju profita. Kod ove vrste ulagač po pravilu ne snosi rizik za poslovanje, te se pojavljuje
kao kreditor ili zajmodavac. Krediti i štednja predstavljaju izvoz novca kao specifične robe pri
čemu je osnovni cilj oplodnja novca ukamaćivanjem.

Polazeći od cilja pozajmljivanja možemo razlikovati **dve grupe kredita**⁵:

o ***krediti raznih međunarodnih organizacija kao što su MMF, Svetska banka i sl.***
gde je osnovni cilj podsticanje razvoja u zemljama koje primaju te kredite. Uslovi pod kojima
se daju ovi krediti su vrlo povoljni, što podrazumeva duge rokove otplate, povoljne kamatne
stope i slično. Njih najviše koriste zemlje u razvoju.

o ***krediti koje daju poslovne banke, kompanije i druge slične investicije*** gde je gla-
vni uslov za dobijanje kredita solventnost zajmoprimca. Njih karakterišu kratki rokovi otplate
i visoke kamatne stope.

1.3. Kategorije stranih direktnih investicija

Postoje tri glavne kategorije stranih direktnih investicija:

Equity kapital predstavlja vrednost investicija u akcije preduzeća u inostranstvu.
Stanje vlasničkog uloga od 10% ili više običnih glasačkih prava u akcionarskom preduzeću ili
odgovarajući ekvivalent u neakcionarskom preduzeću, uobičajeno se smatra kao granica za
kontrolu aktive.

Ova kategorija uključuje i menadžere, akvizicije, „grinfild“ investicije (stvaranje novih
postrojenja) i „braunfild“ investicije (delovi građevinskog zemljišta koji su ugroženi ranijim
korišćenjem, koji su zapušteni, koji se više ne koriste, koji mogu da stvore probleme zagađe-
nosti, koji se nalaze u izgrađenom urbanom području, i koji zahtevaju investiciju kako bi bili
vraćeni na kvalitetnije korišćenje). Menadžeri i akvizicije su važan izvor inostranih direktnih
investicija za razvijene zemlje, mada njihov relativan udeo značajno varira.

Reinvestirani profiti (zarade) su prihodi afilijacija koji nisu raspodeljeni u dividen-
de i nisu vraćeni nazad matičnoj kompaniji. Pretpostavlja se da se zadržani profiti reinve-

⁵ Vidas-Bubanja, M., *Metode i determinante stranih direktnih investicija*, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2008., str. 231

stiraju u afilijaciji. Ova kategorija predstavlja i do 60% izlaznih investicija za zemlje kao što su Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija.

Ostali kapital je kategorija koja se odnosi na kratkoročne i dugoročne pozajmice i zajmove između matične firme i afilijacije.

Postoji nekoliko razloga zbog čega su operacije multinacionalnih kompanija prirodnije u industrijskim granama koje proizvode, u poređenju sa uslugama, od kojih se većina može svrstati u dve široke kategorije. Prvo, postoje razlozi koji ističu značaj vertikalnih inostranih direktnih investicija, u okviru kojih preduzeće locira različite faze svoje proizvodnje u različitim zemljama. Ovaj tip investicija se po pravilu posmatra kao rezultat različitih inputnih troškova u različitim zemljama.

Multinacionalne kompanije koje su uključene u ekstraktivne industrijske grane, gde je **raspoloživost prirodnih resursa** koncentrisana u nekoliko zemalja, predstavljaju očigledan primer. Drugi slučaj je kada **preduzeće locira neke radno intenzivne faze svog lanca proizvodnje u zemlji sa jeftinom radnom snagom**, dok u isto vreme locira proizvodne faze koje zahtevaju značajan obim „ljudskog kapitala“ u zemljama gde je visoko kvalifikovana radna snaga relativno raspoloživ faktor proizvodnje. Drugačije rečeno, preduzeće, u pokušaju da minimizira troškove proizvodnje, postavlja proizvodne celine u nekoliko zemalja i koristi trgovinu kao način da zadovolji tražnju za posebnim proizvodima – uključujući inpute – na posebnim tržištima.

Druga velika kategorija prednosti za multinacionalne operacije potiče od **horizontalnih stranih direktnih investicija**, gde se slični oblici proizvodne aktivnosti lociraju u različitim zemljama. Motivi za ovu vrstu investicije su, na primer, da transportni troškovi za proizvode visoke težine mogu učiniti lokalnu proizvodnju profitabilnijom; neki proizvodi zahtevaju da se proizvode u blizini potrošača; lokalna proizvodnja se može lakše prilagođavati lokalnim proizvodnim standardima; i lokalna proizvodnja ima bolje informacije o lokalnoj konkurenciji.⁶

⁶ Kovačević, R., *Oblici i mehanizmi stranih ulaganja*, Univerzitet BK, Beograd, 2000., str. 24

2. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U ZEMLJAMA U TRANZICIJI

2.1. Značaj stranih direktnih investicija za zemlje u tranziciji

Strane direktne investicije (SDI) kao svaki oblik ulaganja kapitala u određeno preduzeće kojim se stiče - vlasnička kontrola, su bile idealno rešenje. Putem direktnih investicija u inostranstvu, preduzeća razmeštaju svoje proizvodne sisteme i ostale poslovne funkcije u globalnim razmerama, nastojeći da obezbede najpovoljnije snabdevanje sirovinama, energijom i radnom snagom, s jedne strane, i najprofitabilniji plasman svojih proizvoda/usluga, uz prisustvo na svim važnijim tržištima, s druge strane. Na osnovu takve globalizacije svog poslovanja i metodama intenzivizacije određenih odnosa preduzeća mogu optimalno da iskoriste svoje prednosti u tehnologiji, ekonomiji obima i stečena iskustva u drugim poslovnim funkcijama.

*Savremeni proces globalizacije ima tendenciju brisanja granica tokovima robe, ljudi, kapitala i znanja.*⁷ Glavni nosioci globalizacije su transnacionalne korporacije (TNC). Ove nadnacionalne, megakorporacije najrazvijenijih zemalja sveta sredinom XX veka kreirale su međunarodne finansijske institucije (Međunarodni monetarni fond, Svetska banka, Svetska trgovinska organizacija, Međunarodna banka za obnovu i razvoj, itd.), preko kojih presudno utiču na tok međunarodnih ekonomskih odnosa. Njihova moć se zasniva na ogromnoj ekonomskoj snazi i aktivnostima u svetskim razmerama, interancionalizaciji svih faza od tehnološkog istraživanja do plasmata, velikom potencijalu tehničko-tehnološkog razvoja i moći da angažuju naučne kadrove iz celog sveta, naročito zemalja u razvoju, monopolskoj kontroli svetskih izvora sirovina i energije, centralizaciju odlučivanja, koja nužno proizvodi društvenu i političku moć i sposobnost da se ona upotrebi.

Ubrzavanje procesa globalizacije svetske privrede u korelaciji je sa kontinuiranim rastom stranih direktnih investicija (SDI). Imaju se u vidu međunarodne ekonomske transakcije koje prevazilaze granice nacionalnih ekonomija i koje imaju značajan uticaj na usmeravanje ekonomskog razvoja zemalja i njihovo uključivanje u globalni ekonomski poredak.

Zemlje u tranziciji uglavnom su imale restriktivan stav prema SDI jer je to dovodilo do dominantne pozicije stranih investitora što ugrožava domaće kompanije koje svojim uslovima nisu bile u mogućnosti da konkurišu inostranim. Takodje i sa političkog aspekta dolazi do gubljenja nezavisnosti ekonomske politike. Promenama 90-tih godina dolazi do liberalizacije politike prema SDI gde je Mađarska bila zemlja koja je na samom početku iza-

⁷takić, B., *Finansijski i devizni menadžment u turizmu*, Singidunum, Beograd, 2007., str. 293

brala veoma liberalan stav prema SDI, što je opet dovelo da posle 10-12 godina bude zemlja koja privlači najveći procenat SDI u celom regionu. Ostale zemlje regiona su imale restriktivnije stavove što je opet dovelo do manje zainteresovanosti investitora.

Kao ključna pitanja koja i dalje stoje pred zemljama u regionu su: izgradnja efektivnih, demokratskih država (problem BiH, Srbija i BJRM); slabosti u primeni vladavine prava (pojava organizovanog kriminala, korupcija u svim zemljama; neodgovarajući administrativni kapaciteti (javna administracija nije ni dobro obučena ni opremljena); nepouzdana standardi političkog ponašanja (naročito prisutno u Albaniji); ekstremne forme nacionalizma; slabo stanje medija i civilnog društva; problem siromaštva; dalji razvoj regionalne saradnje; i dr.

Kako se strane direktne investicije (SDI) vrše uglavnom preko sistema transnacionalnih korporacija, to su one postale najznačajniji fenomen savremene svetske privrede. Danas je očigledno da je uloga TNC u procesu globalizacije, koji se odvija u svetskoj privredi od presudnog značaja. Može se reći da je upravo strategija TNC jedan od glavnih faktora procesa globalizacije. Ona podrazumeva povezanost između matične korporacije i njenih afilijacija putem kompleksnih strategija integracije koje koriste efektne globalne ekonomije obima i prednosti funkcionalne specijalizacije, tj. alokacije specifičnih korporacijskih aktivnosti na brojnim lokacijama širom sveta.

TNC kontrolišu nove tehnologije (biotehnologija, genetski inženjering, ključni segmenti elektronike, sistemi automatizacije proizvodnje, novi izvori energije, novi materijali, avionska i kosmička tehnika); one imaju ključnu ulogu u prestrukturiranju privreda (rast novih grana visoke tehnologije, premeštanje bazičnih i tradicionalnih grana kao i radno intenzivnih segmenata nekih modernih grana ka novim industrijalizovanim zemljama, povećanje učešća proizvoda visoke tehnologije u svetskoj trgovini); one dominiraju u sferi informacija (medjunarodne i svemirske komunikacije, elektronski informacioni sistemi, masovni komunikacioni mediji).

U savremenom kapitalizmu međunarodna trgovina u slučajevima vertikalno integriranih TNC postaje sve više interkompanijska trgovina. Roba se kreće preko državnih granica, a istovremeno se kreće između pojedinih filijala jedne te iste TNC. Ovako organizovane kompanije ne formiraju cene u interkompanijskoj trgovini prema cenama koštanja, nego prema poreskim stopama, deviznom kursu, kontroli cena i nadnica u pojedinim zemljama, nastojeći da najveću profitnu stopu prikažu u onoj svojoj filijali koja se nalazi u zemlji u kojoj su poreske stope najniže.

Veze između države i TNC su mnogostruke. S jedne strane, država daje finansijsku podršku strategiji razvoja TNC. S druge strane, država ne može da bude samo oslonac

moćnih TNC. Ona mora da uskladjuje i posreduje izmedju različitih ekonomskih i socijalnih interesa. Zadnjih decenija XX veka transnacionalni kapital je kreirao nov institucionalni poredak (Svetska trgovinska organizacija), koji umnogome ograničava ekonomski suverenitet država, jer reguliše sve ključne elemente privrednog zakonodavstva u poslovanju sa svetom. Transnacionalni kapital je kreirao i nov finansijski poredak, tj. mrežu međunarodnih monetarno-finansijskih institucija (MMF, Svetska banka, Pariski klub, itd.) koje suvereno uredjuju pravila ponašanja na svetskom tržištu kapitala. Te institucije utiču na celokupan kompleks mera ekonomske politike, počev od cena, kamata, kursa, do nivoa javne potrošnje, nadnica, penzija. One vrlo često služe i kao instrument ekonomskih i političkih ucena pojedinih zemalja.

Ubrzavanje procesa globalizacije svetske privrede u korelaciji je sa kontinuiranim rastom SDI. Imaju se u vidu međunarodne ekonomske transakcije koje prevazilaze granice nacionalnih ekonomija i koje imaju značajan uticaj na usmeravanje ekonomskog razvoja zemalja i njihovo uključivanje u globalni ekonomski prostor. Danas su SDI, u uslovima rastuće liberalizacije međunarodnih trgovinskih i kapitalnih tokova, postale najznačajniji vid sticanja komparativnih prednosti.

U svetu ključni akteri investicionih tokova su TNC. Njihov broj ubrzano raste: u 2000. godini postojalo je 37.000 TNC, koje su kontrolisale više od 206.000 inostranih afilijacija i zapošljavale oko 73 miliona radnika, dok ih je u 2009. godini bilo 63.000 i kontrolisale su 690.000 inostranih afilijacija koje su (isključujući matične TNC) zapošljavale oko 40 miliona radnika.⁸

Strane afilijacije prvih 100 TNC zapošljavaju preko 6 miliona radnika, a njihove prodaje su oko 2.000 milijardi dolara. Sto najvećih korporacija su skoncentrisane uglavnom u granama kao što su elektronika i elektronska oprema, automobilska, naftna, hemijska i farmaceutska industrija.

2.2. Efekti stranih investicija u tranzicionim zemljama

Bivše socijalističke, danas tranzitorne ekonomije, su prošle različite faze u pogledu odnosa prema ulozi stranih direktnih investicija SDI u procesu transformacije njihovih privreda. Islo se iz faze sumnji, preko faze euforije i poslednjem koraku opet sumnji u pogledu uloge i značaja SDI za razvoj nacionalne privrede.

⁸ Gračanac, A., *Globalno bankarstvo*, Fakultet za uslužni biznis – Novi Sad, 2003., str. 117

Na jednoj strani su stavovi koji prilivu stranog kapitala pripisuju ne samo **više stope rasta i ubrzanje strukturnih reformi**, već i poboljšanje eksterne finansijske situacije zemlje, povećanje deviznih rezervi, manja ograničenja u tekućem bilansu, liberalizaciju deviznih restrikcija i dobijanje povoljnijeg kreditnog rejtinga. Sa druge strane su ona misljenja, koja u prvi plan ističu **negativne efekte angazmana stranih investitora u domaćoj privredi**, vezane za rast trgovinskog deficita, zaobilazanje poreskih obaveza, repatrijaciju profita i potiskivanje lokalnih rivala.

Međutim, **dve teze potpuno pobijaju dilemu o potrebi priliva SDI u tranzitorne ekonomije**⁹:

- nivo domaće štednje je nedovoljan da bi se ostvario potreban nivo investicija i pokrenuo proces razvoja privrede. SDI su neophodne da bi popunile taj gap i da bi obezbedile državne prihode koji održavaju funkcionisanje bazičnih vanprivrednih servisa kao što su obrazovanje i zdravstvo;
- u pogledu metoda ulaska SDI u ove privrede, proces privatizacije zauzima centralno mesto. U privredama koje su ove procese uglavnom privedle kraju nameće se potreba stvaranja tako atraktivnih privrednih ambijenata koji će biti privlačni i za greenfield investitore, odnosno za kategoriju tzv. neprivatizacionih SDI.

Strane direktne investicije utiču na proces tranzicije CIE zemalja ka tržišnoj ekonomiji na direktan i indirektan način. Pod direktne uticaje mogu se svesti oni koji su vezani za ekonomski rast u ključnim industrijskim granama, trgovinu i razvoj trgovinskih veza sa Zapadom, i transfer tehnologije. Indirektan uticaj SDI ogleda se u izgradnji institucionalnih sistema tih zemalja, podsticanju procesa privatizacije i kreiranju uslova konkurencije.

Industrijske grane zemalja u tranzicije u koje je usao strani kapital obično postižu dobre poslovne rezultate i deluju podsticajno na ukupni ekonomski oporavak zemlje. Strane afilijacije, ili domaće kompanije povezane sa stranim partnerima, često se definišu kao "svetle tačke" privreda Istoka kada su u pitanju izvozni rezultati, ostvareni nivo produktivnosti ili brzina restrukturiranja postojećih kapaciteta.

Povezivanje zapadnih i istočnih kompanija ima veliku ulogu u jačanju trgovinskih veza ta dva regiona. Neke TNK, na primer, Ford sa svojim afilijacijama u Mađarskoj ili Volkswagen sa Škodom u Českoj, rade na povezivanju CIE regiona u svoje regionalne korporativne mreže.

⁹ Todorović, J. *Strategijski menadžment*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2008., str. 16

Strane direktne investicije podstiču trgovinu zemalja u tranziciji tako što donose materijalne (tangible - kapital i tehnologija) i nematerijane (intangible assets - ulaz na strana tržišta, registrovani trgovinski znaci ili marke proizvoda-brand-name, marketinsko znanje i menadžerske sposobnosti) resurse koji mobilisu i domaće faktore na trgovinu. Non-equity forme saradnje stranih i domaćih kompanija u domenima kao što su transport, telekomunikacije itd. indirektno podstiču trgovinu jer obezbeđuju modernu infrastrukturu i komunikacije neophodne za savremene uslove trgovanja.

Značajan direktan uticaj prisustva TNK u zemljama u tranziciji ostvaruje se transferom tehnologije lokalnim partnerima. Posebno su značajni uvođenje programa kontrole kvaliteta i visih standarda kvaliteta koji odgovaraju zahtevima zapadnih tržišta, i obuka lokalne radne snage u skladu s proizvodnim i menadžerskim procesima kompanija sa Zapada. Prenos tehnologija često prati i razvoj novih usluga, koje su do tada bile nepoznate u istočnim ekonomijama, kao što su menadžment, konsalting, reklamne i marketne agencije, prodaja nekretnina i slično.

Jedan od prvih indirektnih, a time i teže **merljivih efekata SDI na zemlje u tranziciji jeste podsticajno dejstvo na izgradnju institucionalnih i zakonskih okvira** neophodnih za delovanje tržišta. Prvi pomak sigurno predstavlja donošenje regulative o SDI u tim ekonomijama, uglavnom liberalnog karaktera. U arsenal ostalih neophodnih zakona spadaju i: zakon o organizaciji i funkcionisanju preduzeća, poreski zakoni, zakoni koji regulisu fer konkurenciju i funkcionisanje pravne države, zatim domen finansija i finansijskih institucija koji odgovaraju zahtevima tržišne ekonomije, i drugi.

Tržišna ekonomija se ne može realizovati bez ostvarivanja procesa privatizacije u privredama u tranziciji. Strane direktne investicije mogu uticati na formiranje privatne strukture vlasništva u CIE zemljama na direktan i indirektan način.

Direktno, tako što TNK obezbeđuju neophodna finansijska sredstva za kupovinu državnih preduzeća i time premošćuju gap male štednje i nerazvijenih finansijskih institucija tih zemalja. Prema nekim procenama, raspoloživi domaći privatni izvori kapitala u zemljama kao što su Mađarska ili Poljska mogli bi da pokriju manje od 25% aktive državnog sektora koja se iznosi na trziste.

Indirektno, prisustvo TNK u ekonomiji u tranziciji podsticajno deluje na razvoj privatnog preduzetništva putem demonstracionog efekta, kako na strani tražnje, tako na strani ponude. Na strani tražnje, domaći ponuđači nastoje da ponude intermedijalne proizvode i nove usluge koje TNK u procesu svoje proizvodnje traže. Na strani ponude, podstiču konkurenciju i podizu kvalitet proizvoda koji se nude na domaćem tržištu.

3. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U SRBIJI OD 2000. DO SVETSKE EKONOMSKE KRIZE

Nakon značajnog društvenog prevrata, *u periodu od početka 2001, zaključno sa krajem 2008. godine, samo po osnovu neto spoljnog zaduživanja, neto tekućih transfera, stranih direktnih investiranja, portfolio i drugih investicija – na području Srbije (bez Kosova) slilo se preko 62 milijarde dolara*, a ostvaren je, pogotovu ako se ima u vidu vrlo niska startna osnova, vrlo skroman rast BDP – po prosečnoj stopi rasta od oko 5,5% i taj rast se zasnivao pre svega na rastu BDP u sektoru usluga, a on se zasnivao na enormnom rastu uvoza i enormnom rastu priliva stranog kapitala po nizu osnova.

Veliki broj multinacionalnih kompanija ima razvijeno poslovanje u zemlji. Na listi vodećih stranih investitora nalaze se kompanije, kao što su Telenor, Mobilkom Austria, Philip Morris, Banca Intesa i InBev, a u pripremi su novi krupni investicioni projekti.

Ekonomске reforme u periodu od 2000. do 2008. godine dinamičnije su se odvijale od političkih, pravnih i institucionalnih reformi koje su trebale da obezbede stvaranje savremenog sistema sa demokratskim i tržišnim institucijama, kao i uspostavljanje novih stabilnih pravila ponašanja i efikasnu primenu tih pravila.

Srbija i Beograd postaju sve atraktivnija lokacija za internacionalne investitore. *Ukupna vrednost stranih ulaganja u zemlji od 2001. godine* iznosi 8,9 milijardi dolara, a od toga je samo u prošloj godini zabeležen priliv od 4,4 milijarde.

3.1. Ukupne investicije i glavni investitori

Strukturne reforme su se odvijale dinamično tokom 2001. godine i bile su podržane stand-by aranžmanom sa MMF i regulisanjem odnosa sa inostranim poveriocima, uz otpis i reprogram duga prema Pariskom klubu i međunarodnom finansijskom podrškom u vidu donacija i koncesionalnih kredita.¹⁰

U drugoj godini tranzicije (2002) održana je makroekonomska stabilnost i privredni rast. Smanjivanje inflacije i stabilnost deviznog kursa bili su rezultat stabilne fiskalne i monetarne politike. Intenziviran je proces privatizacije, tako da je ostvarena tenderska i aukcijska prodaja 265 preduzeća, što predstavlja značajan pomak ka stvaranju zdravog realnog sektora.

¹⁰ Dorđević, M., Veselinović, P., *Makroekonomski aspekti procesa tranzicije u Srbiji - rezultati i perspektive*, Ekonomska analiza, Beograd, 2006., str. 255.

Makroekonomska kretanja u 2003. g. karakterisali su skromni ekonomski rezultati. Makroekonomska politika bila je usmerena ka stabilnosti cena i kursa kao i u 2001. i 2002. godini. Međunarodne finansijske organizacije i u 2003. g. su značajno podržavale ekonomske reforme i stabilizaciju u zemlji. MMF je na bazi trogodišnjeg produženog sporazuma, nakon preispitivanja i pozitivne ocene ekonomske politike, odobrio značajnu finansijsku podršku od oko 440 miliona USD. Evropska komisija je pružila značajnu makrofinansijsku pomoć. Svetska banka je odobrila značajne kredite po IDA uslovima. Svetska banka je i u 2003. g. odobrila kredite za strukturno prilagođavanje u ukupnom iznosu od 150 miliona USD kao podršku privatizaciji i razvoju finansijskog sektora, podršku razvoja zdravstva i obrazovanja i podršku socijalnim programima. Evropska investiciona banka je finansijski podržala projekte razvoja elektroprivrede, transporta i malih i srednjih preduzeća u 2003. g. u iznosu od 162 miliona evra.

Makroekonomska kretanja u 2003. g. su bila pozitivna u pogledu smanjenja inflacije, jačanja deviznih rezervi, blagog porasta proizvodnje i izvoza i **značajnog rasta stranih direktnih investicija**. Takve rezultate pratio je visok fiskalni deficit (3,7% BDP, a kad se uključe projekti i **finansiranje inostranim kreditima 4,2% BDP**), visok deficit tekućeg platnog bilansa (12,5% BDP) i visoka stopa nezaposlenosti, preko 30% ukupne radne snage na bazi registrovanih nezaposlenih lica, ili 15% ako se uzmu u obzir i neregistrovana lica zaposlena u privatnom sektoru i lica zaposlena u sivoj ekonomiji.

U 2004. godini ostvarene su, pomalo i iznad očekivanja, poželjne tendencije rasta društvenog bruto proizvoda od 8%, kao i rasta industrijske i poljoprivredne proizvodnje od 8%, ali i ubrzanje inflacije (13,7%) i rekordan spoljnotrgovinski deficit (oko 7,4 milijardi dolara). Takođe, ukupan nivo javne potrošnje i u 2004. godini bio je veoma visok i iznosio je 49% društvenog bruto proizvoda.

Što se tiče procesa privatizacije, **od 2001. do 2006. godine**, ukupno je privatizovano 80% od predviđenih preduzeća što predstavlja ohrabrujući signal nosiocima ekonomske politike da će celokupan proces privatizacije biti završen do kraja 2007. godine.

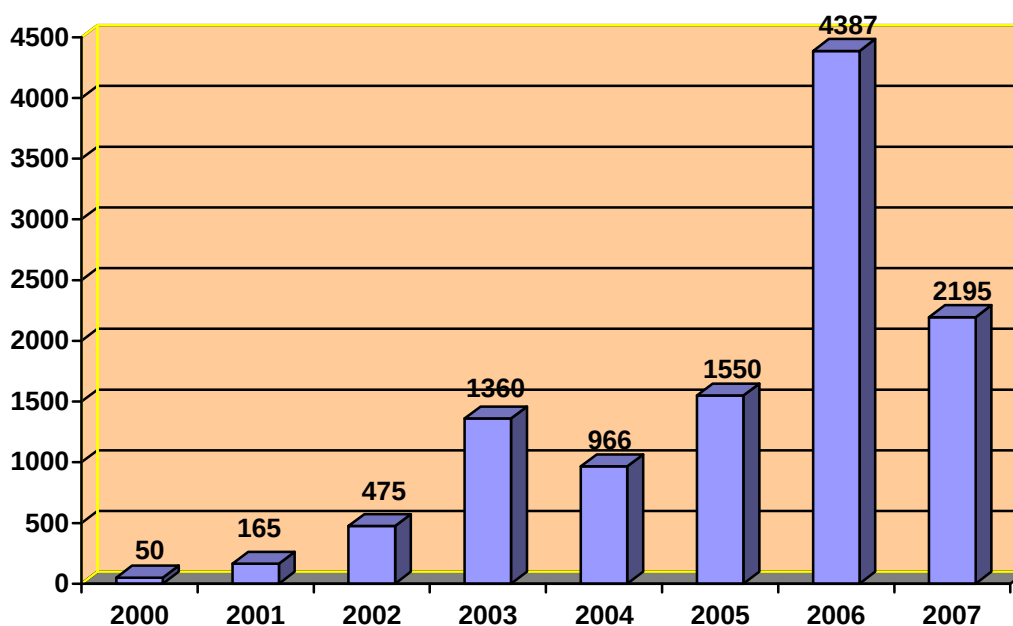
U 2005. godini u srpsku privredu je uloženo i oko 1,5 milijardi dolara stranih direktnih investicija, što predstavlja vrlo značajan signal vraćanja poverenja stranih investitora. Takođe, krajem 2005. godine, posle uspešno završenih pregovora sa MMF-om, "oprošteno" nam je 700 miliona dolara duga, a, pri tom smo **dobili još 200 miliona dolara kredita**.¹¹

¹¹ Đorđević, M., Veselinović, P., *Makroekonomski aspekti procesa tranzicije u Srbiji - rezultati i perspektive*, Ekonomska analiza, Beograd, 2006., str. 256.

Srpska država je najskuplja u Evropi. Državni izdaci u 2005. godini kreću se oko 50% od društvenog bruto proizvoda, što predstavlja značajan ograničavajući faktor razvoja u narednom periodu.

Beograd se nalazi ubedljivo na prvom mestu u Srbiji po prilivu stranih ulaganja. Ukupna vrednost investicionih projekata u glavnom gradu kreće se oko 3,5 milijarde dolara, što čini oko 80% svih stranih ulaganja u Srbiji (*Grafikon. 1*), a stranim kompanijama najinteresantnije su uslužne delatnosti – bankarstvo, trgovina, telekomunikacije, ali i razvoj nekretnina i proizvodne grane.

Grafikon 1. SDI u Srbiji, 2000-2007, u mlrd. USD

Izvor: Narodna banka Srbije

Osim toga, Srbija se nalazi na začelju liste evropskih tranzicionih zemalja prema nivou ličnih i posebno ekonomskih sloboda, a na vrhu prema korupciji.

U septembru i oktobru 2008, međutim, najznačajniji predstavnici vlasti u Srbiji, zaduženi za ekonomska pitanja, često su negirali ili minimizirali potencijalne efekte krize na Srbiju. U skladu sa tim, mere za umanjeње efekata krize sprovedene su kasnije nego u velikom broju evropskih zemalja, uključujući i region.

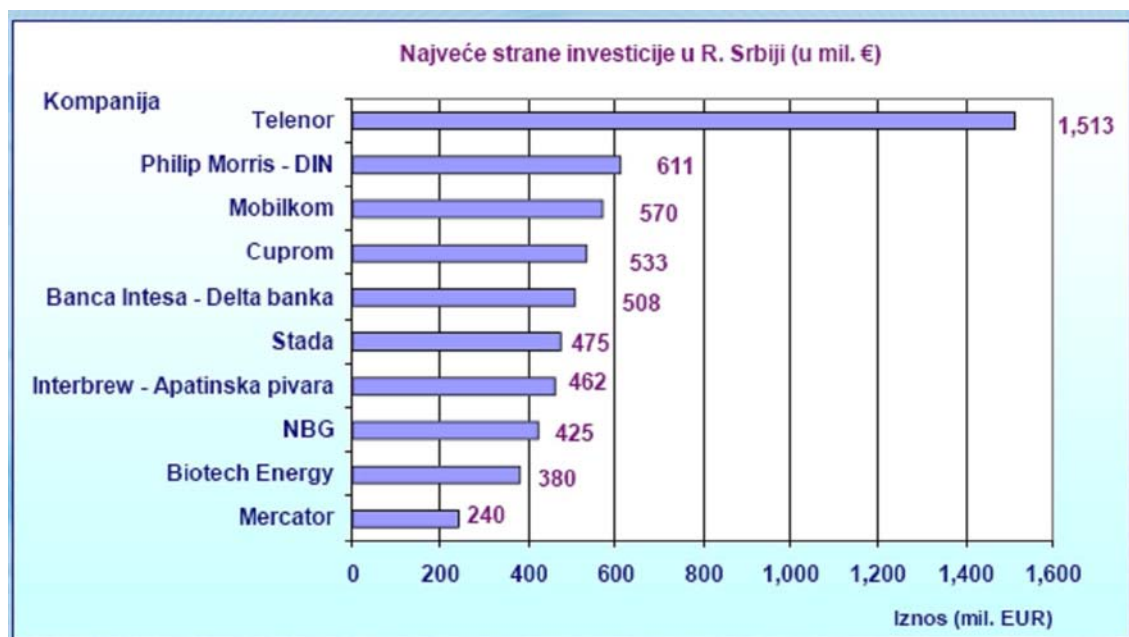
Od 146 milijardi dinara duga, i to bez kamate s početka prošle godine stiglo se do 230 milijardi dinara, a broj blokiranih računa se za nešto više od godinu dana povećao za 13.687.

3.2. Države i kompanije - najveći investitori

Svetska ekonomska kriza na različite načine se odražava na našu ekonomiju: od otpuštanja radnika do najavljenih smanjenja podsticaja, investicija i plata.

Od ukupno 398 miliona evra primljenih zahteva za subvencionisane kredite, čak je 374 miliona evra zatraženo zajmova za likvidnost, dok je **tek 15 miliona evra investicionih pozajmica.**

Grafikon 2. Najveće strane investicije u Republici Srbiji (u mil. Eura)

Izvor: www.pks.rs, Strane direktne investicije, Preuzeto 20.04.2010.

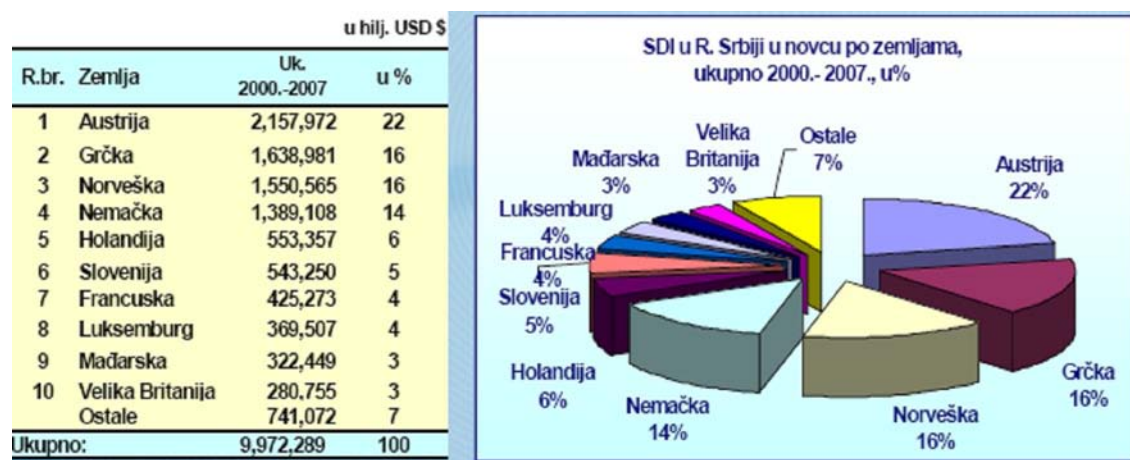
Kako su mali u najvećem problemu pokazuju i podaci o do sada odobrenim kreditima uz subvenciju države, jer su od ukupno 954 zajma za likvidnost čak 832 pozajmice uzela mala preduzeća. Srednjim preduzećima odobreno je 89 zajmova, a velikim preduzećima 37 kredita za likvidnost. Odgovor na pitanje šta će biti sa preduzećima čiji su računi blokirani valjalo bi potražiti u statistici koja kaže da su iznosi na njihovim računima iz meseca u mesec sve veći.

Nakon značajnog društvenog prevrata, u periodu od početka 2001, zaključno sa krajem 2008. godine, samo *po osnovu neto spoljnog zaduživanja, neto tekućih transfera, stranih direktnih investiranja, portfolio i drugih investicija – na području Srbije (bez Kosova) slilo se preko 62 milijarde dolara*, a ostvaren je, pogotovu ako se ima u vidu vrlo niska startna osnova, vrlo skroman rast BDP – po prosečnoj stopi rasta od oko 5,5% i taj rast se

zasnivao pre svega na rastu BDP u sektoru usluga, a on se zasnivao na enormnom rastu uvoza i enormnom rastu priliva stranog kapitala po nizu osnova.¹²

Krajem 2007. godine, glavni ekonomista Evropske banke za obnovu i razvoj je, na bazi detaljne statističke analize, utvrdio da **Srbija spada u grupu od šest zemalja u tranziciji koje su najranjivije kada su u pitanju negativni efekti**, kako se tada govorilo, svetske finansijske krize.

Grafikon 3. SDI u Republici Srbiji u novcu – neto, po godinama i zemljama u periodu 2000-2007. god.

Izvor: www.pkr.rs, SDI u Srbiji, Centar za razvoj, restruktuiranje i privatizaciju, Preuzeto 18.04.2010.

U međuvremenu, navedeni problemi i ranjivost Srbije kada su u pitanju negativni efekti svetske ekonomske krize su se osetno pojačali tokom 2007. i 2008. godine.

¹² Kragulj D., Milićević D., *Ekonomija, Uvod u ekonomsku analizu, mikroekonomija i makroekonomija*, Makarije, Beograd, 2007., str. 82

4. UTICAJ SVETSKJE EKONOMSKE KRIZE NA DIREKTNE INVESTICIJE U SRBIJI

Globalna ekonomija prolazi kroz svoju najdublju krizu u poslednjih 60 godina. Pad domaće i svetske tražnje, usporavanje kreditne aktivnosti i stranih direktnih investicija uticali su na smanjenje industrijske proizvodnje, izvoza, uvoza, zaposlenosti, prometa na malo. Sprovedenjem Vladinog paketa mera ekonomske i monetarne politike Srbija je uspela da spreči dublje poremećaje u finansijskom i realnom sektoru, tako da je održana makroekonomska stabilnost i ublažena recesiona tendencija.

Direktni efekti svetske ekonomske krize ostaviće duboke posledice na zemlje koje najviše učestvuju u međunarodnim tokovima kapitala i međunarodnoj trgovini. Za razliku od ovih zemalja, zemlje u razvoju i zemlje koje prolaze kroz proces tranzicije osetiće indirektno efekte krize po finansijski sektor, koje će se manifestovati kroz pad likvidnosti, otežanu izgradnju i reformu finansijskih institucija, kao i po realan sektor kroz usporavanje privredne aktivnosti. U ovu grupu zemalja spada i Srbija, zemlja koja je u poodmaklom procesu tranzicije.

Sva ranjivost privrede Srbije i njenih ekonomsko-finansijskih odnosa sa inostranstvom došla je do punog izražaja od momenta kada se tzv. **svetska finansijska kriza pretvorila u svetsku ekonomsku krizu**, tj. od početka oktobra 2008. godine. Od tada, pa zaključno sa krajem aprila 2009. godine, Srbija se susreće sa ogromnim problemom nemogućnosti dobijanja novih kredita iz inostranstva.

Priliv deviza po osnovu prodaje preduzeća strancima i grinfild investicija takođe se osetno smanjuje, što je posledica svetske ekonomske krize, ali i vrlo niskog kreditnog rejtinga Srbije. Priliv deviza po osnovu tekućih transfera je takođe smanjen, (za oko 6,6%) a posebno je smanjen po osnovu izvoza robe i usluga – za oko 21,2%, teško je dokazati, ali ima niz indikacija da se ne mali iznos špekulativnog stranog kapitala povukao iz Srbije.

Kao i kompanije u svetu, **i preduzeća u Srbiji suočavaju se ekonomskom krizom**. Najveći efekat krize, ogleda se u tome što firme **nove planirane investicije odlažu**. Locirajući kao veliki problem nelikvidnost srpskih preduzeća, država je odnedavno u saradnji sa bankama pokrenula i **subvencionisano kreditiranje likvidnosti i investicija**.¹³

Finansijska tržišta u svetu u uslovima krize generalno karakteriše nedostatak tražnje i značajna bojaznost i averzija tržišnih učesnika prema rizičnijim i smelijim investiranjima. Posle inicijalnog udara finansijske krize vrednost mnogih listiranih kompanija je potcenjena, pa one predstavljaju odličnu priliku za investiranje i to na ne tako dugi rok. Međutim, kako je

¹³ Petković, J., *Uticaj ekonomske krize na poslovanje kompanija u Srbiji*, Biznis&Finansije, Beograd, 2009., str. 3

slobodnog kapitala manje nego ranije i kako je njegova cena u međuvremenu drastično porasla, uz sve neizvesnija očekivanja retki se odućuju da uzmu aktivnije učešće u trgovini na svetskim berzama.¹⁴

U Srbiji je u 2008. godini uloženo 3,36 milijardi dolara bruto, što, na kraju, predstavlja nešto manji iznos nego u 2007.g. kada su bruto strana ulaganja dostigla 3,57 milijardi.

Tokom prve polovine godine, ostvaren je bruto priliv od 2,4 milijarde dolara, ali je u drugoj polovini zabeležen očekivani pad, sa 1,1 milijardom dolara ulaganja. Sa druge strane, **neto vrednost robnih i novčanih stranih ulaganja iznosila je 2,49 milijardi dolara**, što je za 13% više nego u 2007. godini.

U strukturi odliva, na ulaganje domaćeg kapitala u inostranstvo otišlo je 398,2 miliona dolara, dok su strane kompanije u Srbiji ukupno transferisale u inostranstvo 608,9 miliona dolara.

Glavno obeležje 2008. godine, u smislu stranih investicija, predstavlja nekoliko velikih akvizicija domaćih preduzeća. U tu grupu spadaju Heineken, koji je kupio tri srpske pive, kao i kompanija PepsiCo koja je preuzela Marbo Produkt.

U velike investicije ubraja se i dokapitalizacija firme MPC Properties od strane Merrill Lynch-a. Ovih nekoliko velikih transakcija, uz prodaju DDOR-a Novi Sad italijanskoj osiguravajućoj kući Fondiaria SAI, najviše su doprinele relativno zadovoljavajućem prilivu stranog kapitala, pošto su u 2008. izostali očekivani prihodi od privatizacije velikih sistema.

Kad je reč o grinfield i braunfield projektima, podaci iz baze European Investment Monitor (EIM), koju priprema konsultantska kuća Ernst & Young, **pokazuju da je 2008. godine bilo 37 takvih projekata.**

Prema EIM bazi, vodeći sektori, po broju projekata, su proizvodnja auto delova, zatim hemijska i mašinska industrija, kao i prerada nemetala. Među vrstama ulaganja, dominiraju potpuno nove investicije, ali je registrovano i nekoliko slučajeva proširenja postojećih kapaciteta.¹⁵

U strukturi **priliva stranih direktnih investicija po zemljama**, prvo mesto zauzela je Holandija koja, u odnosu na 2007. godinu, beleži veliki skok. Iza nje slede Italija i Austrija, a po nešto manjoj visini ulaganja izdvajaju se još i Hrvatska, Švajcarska i Slovenija.

Iako je 2008. završena sa 2,25 milijardi evra stranih ulaganja, prva polovina je bila mnogo uspešnija. Nakon što je priliv od januara do juna iznosio preko 1,5 milijardi evra, u tre-

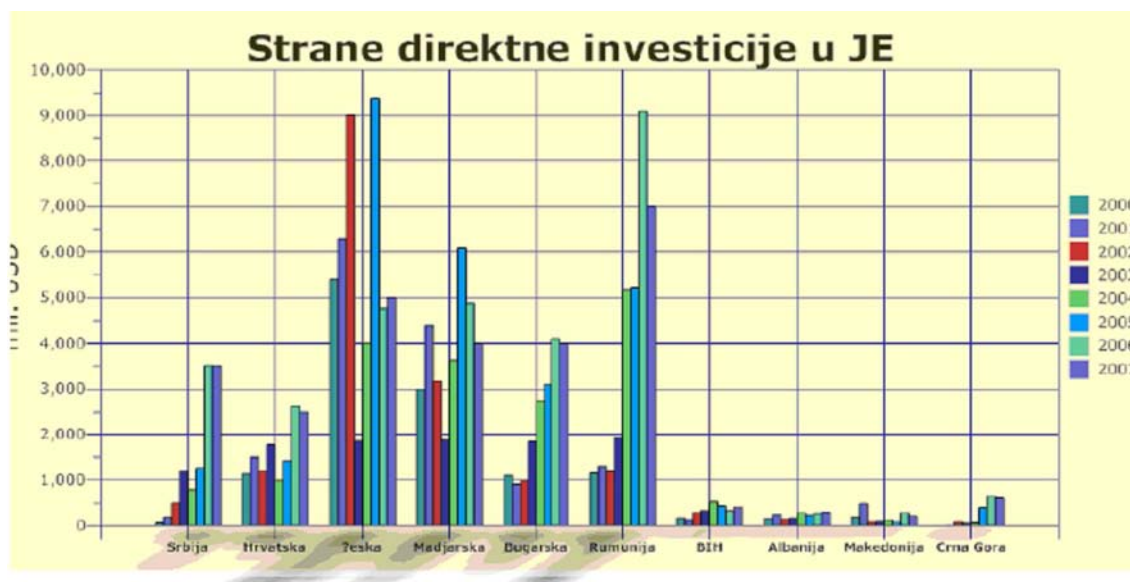
¹⁴ Dragutinović, S., *Deskripcija ponašanja globalnih i regionalnih finansijskih tržišta u periodu krize* Makroekonomski analize i trendovi i konjunkturi barometar, Beograd, 2009., str. 31

¹⁵ Vuković, M., *SDI u Srbiji u 2008. godini*, SIEPA, Beograd, 2009., str. 17

ćem i četvrtom kvartalu smanjen je na 335 i 365 miliona, da bi u prva tri meseca 2009. ponovo porastao na 678 miliona.

Međutim, **bez novca od Gazprom-a, stranog kapitala bi, ipak, bilo manje nego krajem prošle godine.**

Grafikon 4. Komparativna analiza SDI u regionu u periodu 2000-2007. godine

Izvor: Izveštaj Saveta stranih investitora, 2007.

Kada je reč o ukupnoj sumi SDI, postaje očigledno da je ona još uvek veoma mala i još uvek je nekoliko puta niža nego u naprednijim tranzicionim privredama.

Zabrinutost u vezi sa trenutnim prilivom SDI postoji i zbog toga što su investicije ulazile uglavnom u sector nerazmenljivih dobara – bankarstvo, osiguranje, energetiku, telekomunikacije, nekretnine i trgovinu na malo.

Iz razvojne perspektive, najznačajnije su investicije koje podstiču produktivnost i tehnološki napredak, naročito u sektoru razmenljivih dobara, pošto podstiču konkurentnost i izvoz.

Priliv u sector nerazmenljivih dobara može da izazove i neželjene posledice (čak i ako povećava produktivnost) ako ne generiše devizni priliv.

5. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U SRBIJI U 2009. GODINI

5.1. Strane investicije nerezidenata u Srbiju u 2009. godini

Kao *rezultat svetske ekonomske krize*, kao i smanjenog interesovanja stranih investitora, u prvih šest meseci 2009. godine, *prema podacima Narodne banke Srbije*, neto vrednost novčanih stranih ulaganja iznosila je svega 853,8 miliona evra.

Ukupan bruto priliv stranog kapitala dostigao je 907,4 miliona evra, dok se u strukturi odliva na povlačenje investicija stranih kompanija odnosio 55,1 milion evra, a na ulaganje domaćeg kapitala u inostranstvu preostala 43,2 miliona evra.

Negativni efekti svetske ekonomske krize i smanjenja tokova globalnih investicija postaju očigledni kada se napravi poređenje sa prvom polovinom prošle godine. U prvih šest meseci 2008, bruto i neto priliv stranih ulaganja bio je za približno 75% veći. Razlika bi, svakako, bila znatno više izražena da početkom godine nisu uplaćena sredstva od prodaje Naftne industrije Srbije koje učestvuju sa gotovo 50% u ukupnoj vrednosti stranih investicija ove godine.

Najveća strana investicija do kraja juna ove godine bila je *ulaganje kapitala iz Ruske Federacije u Naftnu industriju Srbije*. Ugovor o prodaji NIS-a potpisan je krajem decembra 2008. godine u Moskvi, a ruski Gazprom Neft je preuzeo upravljanje Naftnom industrijom Srbije početkom februara ove godine, pošto je uplatio 400 miliona evra za kupovinu 51 odsto akcija srpske naftne kompanije.

Tabela 1. Strana direktna ulaganja, jan-jun 2009. god.

Strana direktna ulaganja, januar – jun 2009. godine (u hiljadama EUR)	
Zemlja	Iznos ulaganja
Ruska Federacija	419.081
Austrija	123.802
Holandija	51.517
Italija	46.799
Švajcarska	45.023
Velika Britanija	23.560
Nemačka	23.164
Kipar	16.782
Mađarska	16.305
Grčka	13.821

Izvor: SIEPA, strana ulaganja, www.siepa.gov.rs

U ostale značajnije projekte koji su nam doneli priliv stranog kapitala uglavnom spada nekoliko tenderskih transakcija u procesu privatizacije, kakve su **prodaje Jugoslovenskog rečnog brodarstva i Novkabela kompanijama EDDS i East Point**.

Najveća grinfield investicija, izgradnja fabrike čeličnih cevi italijanske kompanije Eurogroup u Novoj Pazovi, vredna je svega 10 miliona evra, a, pored toga, izdvaja se i nekoliko braunfield ulaganja, kao što su novi pogoni hrvatskih firmi Vindija i Nexe grupa.

Za ovu godinu je karakterističan i manji broj najavljenih grinfield projekata. Među njima i dalje preovlađuju sektori nekretnina i maloprodaje, što, ipak, pokazuje da strane kompanije, kao što je italijanski Bernardi sa najavljenim ulaganjem 250 miliona evra u industrijskoj zoni u Pećincima, imaju poverenje u dugoročni rast našeg tržišta.

Tabela 2. Najavljena i realizovanja ulaganja u prvoj polovini 2009. godine

Najveća najavljena i realizovana strana ulaganja u prvoj polovini 2009. godine				
Kompanija	Zemlja porekla	Delatnost	Vrsta investicije	Iznos investicije (mil. EUR)
Gazprom Neft/NIS	Rusija	Energetika	Privatizacija	400,0+547,0
Bernardi	Italija	Nekretnine	Grinfield	250,0
BIG CEE	Izrael	Nekretnine	Grinfield	70,0
Heineken	Holandija	Prehrambena	Preuzimanje	50,0
Japan Tobacco International	Japan	Duvanska	Privatizacija	43,0
Mr. Bricolage	Francuska	Maloprodaja	Grinfield	40,0
EDDS/JRB	Austrija	Saobraćaj	Privatizacija	24,5+15,7
Electrawinds i Kafilerija Klenj	Belgija i Srbija	Reciklaža	Grinfield	25,0
Merkur	Slovenija	Maloprodaja	Grinfield	25,0
VDL	Holandija	Motorna vozila	Preuzimanje	25,0

Izvor: SIEPA, strana ulaganja, www.siepa.gov.rs

Kada se posmatra struktura neto priliva stranih direktnih ulaganja po zemljama, mogu se primetiti određene promene. **Na vodećoj poziciji, sa prilivom od 419,1 milion evra, nalazi se Ruska Federacija**, dok je Italija, koja se u ovom periodu prošle godine nalazila na prvom mestu, sada pala na četvrto. Na drugoj poziciji našla se Austrija, a odmah iza nje Holandija, Švajcarska i Velika Britanija, ali sa manjim prilivom nego u istom periodu u 2008. godini. Mađarska, koja prošle godine nije bila plasirana ni među prvih petnaest zemalja, sada se našla na devetoj poziciji, ali sa veoma skromnim ulaganjima, što važi i za ostale članice Evropske unije.

Iako je u poslednje dve godine najviše investirano u finansijski sektor (oko 40 odsto investicija), **u 2009. godini do sada su najveća ulaganja zabeležena u sektoru vađenja ruda i kamena**. Ostale investicije su otišle u nekretnine, telekomunikacije, finansijski sektor i prehrambenu industriju, tako da u sektorskoj strukturi SDI ni u ovoj godini nije bilo većih promena.

Tabela 3. Srbija: Strana dirketna ulaganja u 2009. godini – kvartalno, po granama delatnosti

u hiljadama EUR/SAD dolara											
Redni broj	GRANA DELATNOSTI	Iznos ulaganja u EUR	Iznos ulaganja u EUR	Iznos ulaganja u EUR	Iznos ulaganja u EUR	Iznos ulaganja u EUR	Iznos ulaganja u SAD dolari	Iznos ulaganja u SAD dolari	Iznos ulaganja u SAD dolari	Iznos ulaganja u SAD dolari	Iznos ulaganja u SAD dolari
		I Q 2009	II Q 2009	III Q 2009	IV Q 2009	I-IV Q 2009	I Q 2009	II Q 2009	III Q 2009	IV Q 2009	I-IV Q 2009
1.	Poljoprivreda	6,058	5,278	4,443	5,247	21,025	7,969	7,262	6,282	7,775	29,288
2.	Vađenje ruda i kamena	401,643	889	1,777	617	404,926	511,285	1,184	2,513	914	515,896
3.	Prerađivačka industrija	63,083	65,532	38,389	365,887	532,890	82,531	90,030	54,183	542,004	768,748
3.1	Proizvodnja prehrambenih proizvoda i pića	30,546	33,760	936	163,548	228,790	40,077	46,713	1,236	247,948	335,974
3.2	Proizvodnja tekstilnih prediva i tkanina	2,513	8,200	12,677	4,741	28,131	3,264	11,270	17,955	6,943	39,432
3.3	Proizvodnja odevnih predmeta i krzna	75	14			89	96	18			114
3.4	Proizvodnja kože i predmeta od kože, obuće				200	200				288	288
3.5	Prerada i proizvodi od drveta i plute	328	10,269	6,410	11,154	28,161	438	14,081	9,163	16,513	40,195
3.6	Proizvodnja celuloze, papira i prerada	0	166	26	112	304	0	232	37	164	433
3.7	Izdavanje, štampanje i reprodukcija	815	204	661	1,655	3,336	1,055	278	944	2,421	4,698
3.8	Proizvodnja koksa i derivata nafte	857	857	3,574	1,490	6,778	1,112	1,112	5,000	2,142	9,366
3.9	Proizvodnja hemikalija i hemijskih proiz	273	3,202	62	1,130	4,667	352	4,405	88	1,644	6,489
3.10	Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	20,381	2,977	6,282	7,190	36,830	26,508	4,025	8,759	10,571	49,863
3.11	Proizvodnja proizvoda od ostalih minerala	2,526	1,510	142	1,390	5,567	3,342	1,985	201	2,051	7,578
3.12	Proizvodnja osnovnih metala	1,084	955	1,322	55,666	59,027	1,412	1,288	1,879	81,704	86,283
3.13	Proizvodnja metalnih proizvoda, osim maš	1,891	2,088	3,064	3,566	10,610	2,433	2,830	4,364	5,339	14,966
3.14	Proizvodnja ostalih mašina i uređaja	41	530	434	3,572	4,576	54	716	616	5,257	6,643
3.15	Proizvodnja kancelarijskih i ostalih mašina	48	2	1	350	401	62	3	2	520	587
3.16	Proizvodnja drugih električnih mašina	0	30	53	9,035	9,118	0	40	76	13,141	13,257
3.17	Proizvodnja radio, TV i ostale opreme	0	1			1	0	0			0
3.18	Proizvodnja preciznih optičkih instrumenata	0	106	528	50	684	0	139	738	74	951
3.19	Proizvodnja motornih vozila i prikolica	1,665	316	889	98,175	101,045	2,271	414	1,259	141,141	145,085
3.20	Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	0	0	1,067	189	1,256	0	1	1,493	284	1,778
3.21	Proizvodnja nameštaja i sličnih proizvoda	32	305	181	2,386	2,905	44	423	259	3,445	4,170
4.	Proizvodnja električne energije, gasa i	533	767	1,118	2,299	4,717	693	1,041	1,577	3,410	6,721
5.	Gradevinarstvo	11,316	5,707	3,685	7,397	28,105	14,957	7,701	5,268	10,944	38,870

6.	Trgovina na veliko i malo, opravka	34,556	35,057	69,238	83,343	222,194	44,342	48,196	98,104	120,595	311,237
6.1	Prodaja i opravka vozila	2,254	2,331	14,197	5,902	24,684	2,844	3,191	20,132	8,495	34,662
6.2	Trgovina na veliko i posredovanje	29,366	26,361	32,395	65,186	153,308	37,622	36,242	46,213	94,296	214,373
6.3	Trgovina na malo, osim vozilima; opravka	2,936	6,365	22,646	12,255	44,201	3,876	8,763	31,760	17,804	62,203
7.	Hoteli i restorani	1,916	1,859	255	964	4,993	2,490	2,521	361	1,423	6,795
8.	Saobraćaj	43,073	26,116	18,455	30,831	118,475	57,074	34,985	26,630	45,516	164,204
8.1	Kopneni saobraćaj i cevovodni transport	2,537	2,120	3,226	3,319	11,202	3,281	2,793	4,623	4,914	15,611
8.2	Vazdušni saobraćaj	40	0	104	60	204	52	0	150	88	290
8.3	Prateće aktivnosti i putničke agencije	1,375	861	242	1,054	3,532	1,911	1,179	347	1,571	5,008
8.4	Poštanske aktivnosti i telekomunikacija	39,121	23,135	14,883	26,398	103,537	51,830	31,013	21,509	38,943	143,294
9.	Finansijsko posredovanje	40,879	44,626	60,689	10,119	156,313	52,029	62,854	86,863	14,840	216,586
9.1	Finansijsko posredovanje	38,079	4,984	23,243	8,504	74,810	48,382	6,949	33,377	12,490	101,198
9.2	Osiguranje i penzijski fondovi	2,450	39,380	37,042	1,000	79,872	3,180	55,558	52,910	1,437	113,085
9.3	Drugi poslovi u finansijskom posredovanju	350	262	404	615	1,631	467	347	576	913	2,303
10.	Poslovi sa nekretninama, iznajmljivanje	68,585	36,277	41,910	93,001	239,774	89,221	48,964	59,287	136,022	333,500
10.1	Poslovi sa nekretninama	46,504	28,098	24,136	49,050	147,787	60,627	37,752	34,016	71,892	204,293
10.2	Iznajmljivanje mašina i opreme	759	269	59	124	1,211	983	353	84	184	1,603
10.3	Kompjuterske i srodne aktivnosti	2,033	994	2,028	801	5,856	2,575	1,356	2,883	1,191	8,005
11.	Državna uprava i socijalno osiguranje	0	0	0		0	0	0	0		0
12.	Obrazovanje	113	122	27	28	290	146	160	38	41	385
13.	Druge komunalne, društvene i lične usl.	6,105	4,277	3,483	4,441	18,305	8,082	5,664	4,975	6,564	25,285
13.1	Odstranjivanje otpadaka, smeća i sl.	365	1,048	2,332	2,320	6,065	470	1,454	3,306	3,434	8,665
13.2	Delatnost organizacija na bazi učlanjenja	46	0			46	65	0			65
13.3	Sportske, kulturne i slične aktivnosti	5,681	3,162	1,100	753	10,696	7,531	4,117	1,598	1,098	14,344
14.	Nerazvrstano	407	46,578	11,489		58,474	517	63,135	16,468		80,120
I	UKUPNA ULAGANJA NEREZIDENATA U SRBIJI (1.-14.)	678,267	273,085	254,958	604,172	1,810,482	871,336	373,697	362,550	890,048	2,497,631
II	UKUPAN PRILIV OD POVLAČENJA ULAGANJA REZ. U INOSTRANSTVO	13,258	31,469	6,627	7,103	58,457	17,086	42,096	9,457	10,500	79,139
III	ODLIV PO OSNOVU POVLAČENJA INVESTICIJA NEREZ. U SRBIJI	-33,553	-25,289	-115,562	-226,016	-400,420	-43,327	-34,568	-162,686	-336,989	-577,570
IV	ULAGANJE DOM. KAPITALA U INO.	-14,668	-28,572	-33,489	-19,315	-96,044	-18,947	-39,087	-47,863	-28,549	-134,446
V	UKUPNO (I + II + III + IV)	643,304	250,693	112,534	365,944	1,372,475	826,148	342,138	161,458	535,010	1,864,754

Izvor: Narodna banka Srbije, Sektor za platni promet, www.nbs.com, Preuzeto 22.04.2010.

Tabela 4. *Međunarodna investiciona pozicija - Republika Srbija dec. 2008- dec. 2009. god.*

		Promene u poziciji nastale su usled:			Promene u poziciji nastale su usled:			Promene u poziciji nastale su usled:			Promene u poziciji nastale su usled:		
	Dec-08	Transakcije	Ostale promene u vrednosti	Mar-09	Transakcije	Ostale promene u vrednosti	Jun-09	Transakcije	Ostale promene u vrednosti	Sep-09	Transakcije	Ostale promene u vrednosti	Dec-09
I. AKTIVA (1+2+3+4+5)	13,355.9	-671.3	290.8	12,975.4	974.6	-232.8	13,717.2	1,180.1	-266.5	14,630.8	1,322.7	-484.4	15,469.1
1. Direktne investicije	2,720.4	1.4	35.6	2,757.4	-2.9	-34.6	2,719.8	26.9	-19.6	2,727.1	12.2	-5.8	2,733.5
2. Portfolio investicije	37.6	0.2	0.5	38.3	6.5	-0.5	44.3	-2.1	-0.3	41.8	2.6	-0.1	44.3
3. Finansijski derivati	n/a			n/a			n/a			n/a			n/a
4. Ostale investicije	2,437.5	-429.7	59.0	2,066.8	92.0	-90.4	2,068.3	439.9	-169.7	2,338.5	301.2	-550.4	2,089.3
4.1. Ostali kapital													
4.2. Gotov novac i depoziti	2,437.5	-429.7	59.0	2,066.8	92.0	-90.4	2,068.3	439.9	-169.7	2,338.5	301.2	-550.4	2,089.3
4.3. Krediti	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
4.4. Osiguranje i penzije	n/a			n/a			n/a			n/a			n/a
4.5. Trgovinski krediti - neto													
4.6. Ostala potraživanja													
5. Rezervna aktiva	8,160.4	-243.2	195.8	8,113.0	879.1	-107.3	8,884.8	715.5	-76.9	9,523.4	1,006.7	71.8	10,601.9
II. PASIVA (6+7+8+9)	35,925.3	275.8	195.1	36,396.2	613.8	-51.9	36,958.1	1,407.3	-483.3	37,882.2	1,345.4	511.1	39,738.7
6. Direktne investicije	13,463.3	644.7	63.3	14,171.3	-247.8	-65.2	13,858.2	139.4	-36.4	13,961.2	373.2	-10.1	14,324.3
7. Portfolio investicije	1,378.8	-5.2	6.6	1,380.1	-50.3	-6.2	1,323.6	4.6	-3.5	1,324.7	8.1	-1.0	1,331.8
8. Finansijski derivati	n/a			n/a			n/a			n/a			n/a
9. Ostale investicije	21,083.3	-363.7	125.2	20,844.9	911.9	19.4	21,776.2	1,263.3	-443.3	22,596.2	964.2	522.2	24,082.6
9.1. Ostali kapital			0.0			0.0			0.0			0.0	
9.2. Gotov novac i depoziti	1,747.0	-380.9	22.9	1,389.0	78.5	-15.3	1,452.2	432.9	-16.9	1,868.1	491.7	47.0	2,406.8
9.3. Krediti ¹⁾	18,386.7	-167.1	125.5	18,345.2	736.4	18.9	19,100.5	590.5	-489.7	19,201.3	502.9	337.8	20,042.1
9.4. Osiguranje i penzije	n/a			n/a			n/a			n/a			n/a
9.5. Trgovinski krediti - neto	936.1	184.3	-22.4	1,098.0	97.0	16.0	1,211.0	239.9	63.4	1,514.4	-30.4	137.3	1,621.3
9.6. Finansijski lizing	13.5	0.0	-0.8	12.7	0.0	-0.2	12.5	0.0	-0.1	12.4	0.0	0.1	12.4
9.7. Ostala dugovanja													
III. MIP - NETO (I-II)	22,569.4	-947.2	95.8	-23,420.8	360.8	-180.9	23,240.9	-227.2	216.7	23,251.4	-22.7	-995.5	24,269.6

Izvor: Narodna banka Srbije

¹⁾ U stanje dugoročnog duga vlade uključena je i kapitalizovana kamata. Kamata je kapitalizovana u skladu sa odredbama sporazuma potpisanog sa Pariskim klubom poverilaca, a biće plaćena u periodu od 2007 do 2014 godine.

²⁾ Neaktivni krediti su krediti za koje se ne vrši redovno servisiranje i za koje je docnja po glavnici i kamati duža od 3 meseca. To su uglavnom krediti za koje pregovori sa inokreditorima oko reprograma duga još nisu okončani.

Značajne investicije zabeležene su još samo u oblasti saobraćaja i telekomunikacija, dok građevinarstvo, poljoprivreda i ostale delatnosti i dalje ostaju sa veoma niskim prilivom stranog kapitala.

U poslednjih nekoliko meseci, pad inostrane tražnje i direktnih investicija razotkrpio je nedostatke ekonomske politike izražene kroz unutrašnju i spoljnu neravnotežu. Fiskalni i platnobilansni deficit, u suštini, znače jedno isto – da i država i građani troše više nego što mogu da proizvedu i zarade. Takva praksa može da traje dok manjak ima ko da pokrije. ***Godinama su to činili strani investitori, naša dijaspora i finansijske institucije.*** Kako prva dva izvora postaju vrlo problematična, ***ostaje nam da se okrenemo stranim kreditorima.***

Zbog relativno niske spoljne zaduženosti zemlje, prostora za uzimanje novih zajmova ima dovoljno. Međutim, takva strategija može da bude uspešna samo u kratkom roku. Ona može da doprinese trenutnom prevazilaženju problema, bez ugrožavanja eksterne likvidnosti zemlje, ali vrlo brzo suštinske reforme postaće imperativ.

Tema reformi privrednog ambijenta vodi ka drugom pitanju koje je, takođe, povezano sa ekonomskom krizom. ***Radi se o stranim direktnim investicijama u svim svojim oblicima, uključujući i privatizaciju.*** Njihovo usporavanje u poslednja dva kvartala, koje bi bilo drastično bez prodaje NIS-a, pokazuje ono što je svima jasno – da kriza predstavlja veliku opasnost.

Među 64 projekta, koji su bili najavljeni ili završeni u prethodnoj godini, dominiraju prehrambena i automobilska industrija, a značajan udeo imaju i elektronika i građevinarstvo. Kada se njima dodaju nekretnine i trgovina, koje Ernst & Young izostavlja iz svoje baze, ***zbir pokazuje mnogo veći broj grinfild projekata u odnosu na percepcije u javnosti.***

Međutim, od samog broja grinfild investicija, važniji su njihova vrednost, broj zaposlenih i izvozni potencijal. Radi se, uglavnom, o manjim projektima, veličine od nekoliko miliona do nekoliko desetina miliona evra, u najboljem slučaju. Čak i u tehnološki-intenzivnim sektorima, kao što su automobilska ili elektronska industrija, oni najčešće podrazumevaju izradu poluproizvoda, pa je i njihov neto devizni efekat od izvoza relativno skroman u odnosu na visinu našeg deficita u razmeni sa svetom.

Na ovakvo stanje nadovezala se i eskalacija globalne krize. Sunovrat tražnje se naj snažnije oseća baš u automobilskom sektoru i, sa njim povezanoj, metalnoj indu-

striji, a slične posledice primetne su i oblasti nekretnina, što, onda, utiče i na industriju građevinskih materijala u kojoj su stranci veoma prisutni kod nas. Logična reakcija svih kompanija na drastičan pad prihoda može jedino da bude redukcija troškova i odlaganje investicija u kratkom roku. Ukoliko je realan sektor i spreman za nova ulaganja, pojavljuje se problem pojačane rezervisanosti banaka prema finansiranju projekata. Rezultat ovog niza međusobno zavisnih procesa na kraju je znatno usporavanje globalnih tokova investicija.

Odluke o odlaganju projekata doneli FIAT, U.S. Steel, Holcim, Embassy Group... Niko od njih nije u ovom trenutku u stanju da proceni kada će projekti biti odmrznuti, ali, u većini slučajeva, u pitanju je reinvestiranje od strane već postojećih kompanija, članica Saveta, pa će procedura njihove realizacije biti kraća nego kod potpuno novih ulaganja.

Ako krajem ove godine zaista usledi početak oporavka realnog sektora, ***značajan deo sume od 700-800 miliona dolara mogao bi da uđe u zemlju u prvoj polovini 2010.***

Kod novih grinfild projekata, period realizacije traje, u proseku, i duže od godinu dana, tako da ćemo na ostvarenje ovih projekata u punom obimu morati da čekamo i 2011.

Juna prošle godine, ***UNCTAD je završio svoju anketu pod nazivom World Investment Prospects Survey 2008-2010.*** Njihovi nalazi pokazuju da su, već u tom trenutku (možda zbog predosećaja krize?), kompanije bile generalno rezervisanije prema budućim ulaganjima nego u prethodnim istraživanjima. Na našu sreću, Jugoistočna Evropa, uz Zajednicu nezavisnih država, bila je među malobrojnima regionima za koje je iskazano rastuće interesovanje.

Politički rizik je faktor koji ima odlučujući uticaj na uspon i pad zemalja na ovoj listi i posebno se odnosi na Srbiju koja je dramatično popravila svoj položaj na listi, pre svega zahvaljujući povećanju političke stabilnosti posle 2000. godine. Indeks, koji obuhvata tržišta zemalja u razvoju, pokazuje da Jugoistočna Evropa, i pored određenih problema u oblasti infrastrukture i upravljanja, zasluži ozbiljnu pažnju kao region sa znatnim potencijalom.

Istine radi, treba reći da je ***u Jugoistočnu Evropu samo u ovoj deceniji već ušlo preko 100 milijardi dolara direktnih investicija. Međutim, od toga na Srbiju otpada***

tek 13%, a u odnosu na Rumuniju, Bugarsku i Hrvatsku zaostajemo ne samo po ukupnom prilivu, nego i po iznosu po stanovniku. Bilo kakva poređenja sa Češkom, Mađarskom ili Slovačkom još su nepovoljnija...

Uspostavljanje ugovornih odnosa sa Unijom i kandidatura za članstvo, a, posebno, formalno pridruživanje, doneli su svim zemljama drastičan rast stranih investicija. U nekim slučajevima, one su skočile i za po nekoliko stotina procenata.

Posledice i jednog i drugog izbora su lako predvidljive. **Privatizacija društvenog sektora** je pri kraju, a ni među državnim monopolima ispostavlja se da nema mnogo onih koji mogu da nam donesu veliki priliv kapitala. ***Veoma brzo, naš razvoj postaće kritično zavistan od novih, grinfild investicija koje su izvozno orijentisane i mogu da nam donesu brži rast zaposlenosti i značajnije povećanje izvoza.***

Ima signala da se o tome razmišlja i da se ozbiljno radi, ali dobre vesti ostaju u dvadeset i nekom minutu udarnih informativnih emisija. ***O Koridoru 10 se već dovoljno govori***, što nije slučaj sa nekim važnim zakonima koji bi trebalo da nam bitno poprave položaj na famoznoj listi Svetske banke. U ranijim studijama Doing Business najslabije smo bili rangirani kod registracije biznisa, izdavanja dozvola i zatvaranja firmi.

Novi, pravi one-stop-shop sistem za otvaranje preduzeća već funkcioniše od maja, a u pripremi su zakoni u oblasti planiranja i izgradnje i stečajnog postupka. Izgleda da je vlast, koja, pre svega, treba da bude servis privrede i građana, počela da sluša njihov glas i da bi mogao da bude uslišen poziv predsednika Saveta stranih investitora da je „doba krize je prilika da se reforme sprovedu mnogo striktnije i dublje nego do sada i da se završe reforme koje su u Srbiji započete posle 2000. godine“.¹⁶

Prema podacima **Privredne komore Srbije (PKS)**¹⁷ u prva tri meseca ove godine u Srbiju se slilo oko šestotina miliona evra stranih investicija.

Pre nego što je počela ekonomska kriza, procene su bile da bi Srbija u 2009. godini mogla da privuče investicije ukupne vrednosti od oko tri milijarde evra, ali dosadašnji tempo ukazuje da će priliv investicija biti daleko ispod tog nivoa.

Bilo je najavljivano i da će mnoge zemlje preseliti svoju proizvodnju u Srbiju, ali do toga nije došlo jer je u međuvremenu i srpsko tržište postalo nelikvidno kao i tržišta zemalja u okruženju. ***Podaci PKS govore i da su do sada najveći investitori u Srbiji***

¹⁶ Pejčić, D., *Uticaj svetske ekonomske krize na SDI u Srbiji*, SIEPA, Beograd, 2009., str. 87

¹⁷ Privredna komora Srbije, *Strane investicije u Srbiji*, 2009., www.pks.com

bili norveški Telenor sa investicijom od 1, 6 milijardi evra, slede Gazpromnjet sa investicijom u sektor energetike od 947 miliona evra, Philip Morris - 611 miliona evra, Mobilkom Austrija - 570 mili-ona evra. Među zemljama koje su najviše uložile u Srbiju su tako Austrija, Nemačka, Italija, Norveška, Slovenija, a realizovanim i planiranim investicijama toj grupi se pridružila i Rusija.

Tabela 6. Najveće investicije u 2009. godini

NAJVEĆE REALIZOVANE I ZAPOČETE STRANE INVESTICIJE U 2009. GODINI				
KOMPANIJA	ZEMLJA POREKLA	DELATNOST	VRSTA INVESTICIJE	IZNOS INVESTICIJE (U MILIONIMA EVRA)
Gazpromnjet	Rusija	Energetika	Privatizacija	400+547
Bernardi	Italija	Nekretnine	Grinfild	250
MPC i Meril Linč	Srbija i SAD	Nekretnine	Grinfild	150
Fijat	Srbija i Italija	Automobilska	Zajedničko ulaganje	100
Industrijski Matroz	Švajcarska	Reciklaža	Privatizacija	2,75+75
BIG CEE	Izrael	Nekretnine	Grinfild	70
Hajneken	Holandija	Prehrambena	Prouzimanje	50
Vonder kapital	Holandija	Nekretnine	Grinfild	45
JTI	Japan	Duvanska	Privatizacija	43
Mr. Brikoč	Francuska	Maloprodaja	Grinfild	40

Izvor: SIEPA, www.siepa.gov.rs, Preuzeto 20.04.2010.

Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza SIEPA u 2010. godini očekuje oko dve milijarde evra stranih investicija u Srbiju, među kojima se najveća ulaganja očekuju od švedske „Ikee“ i austrijskog „Vaker Nojsona“, ali i velikog broja koope-
ranata „Fijata“.

U SIEPA naglašavaju da od većih investitora u 2010. godini očekuju dolazak švedske fabrike nameštaja „Ikea“, austrijske kompanije za proizvodnju građevinskih mašina „Vaker Nojson“, danske kompanije „Grundfos“, koja proizvodi industrijske pu-
mpe, slovenačke kompanije „Cinkarna Celje“, italijanske „Kalcedonije“...

U 2009. je potpisan ugovor sa „Fijatom“, koji, pored uplaćenih sto miliona ev-
ra, znači i dolazak čitavog niza „Fijatovih“ dobavljača koji će tokom 2010. godine mo-
rati da pokrenu poslove, jer u 2011. treba da se proizvodi novi model automobila. To
znači nova postrojenja, investicije u opremu, zapošljavanje i na kraju izvoz, i ne tiče se
samo automobilske, već i niza drugih industrija - naglašavaju u SIEPA.

Danski „Grundfos“ trebalo bi da uloži oko 80 miliona evra u Indiji, a u istu opštinu doći će i slovenačka „Cinkarna Celje“, dok će italijanska „Kalcedonija“ uložiti oko 20 miliona evra u Sombor.

Pod stranim investicijama podrazumevaju i „sitna“ ulaganja iz inostranstva, a ne samo uočljive investicije poput „Fijata“. Strane direktne investicije su sva ulaganja iz inostranstva. Tako, na primer, kada nemačka „Štrada“ koja poseduje veći deo vršačkog „Hemofarma“ ulaže u rekonstrukciju nekog pogona u Vršcu, to je takođe strana investicija. Čak i kada se radi o farbanju prostorija u „Hemofarmu“, ako je novac za to stigao iz inostranstva, vodi se kao strana investicija. Kada sračunamo takve investicije, uz one velike, suma od oko dve milijarde evra i nije tako velika.

5.2. Investicije rezidenata u inostranstvo

Ulaganje i prenos kapitala po osnovu direktnih investicija rezidenata u inostranstvo vrši se slobodno.

Ulaganje našeg kapitala u inostranstvu i obavljanje drugih delatnosti regulisano je ***Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju***.

Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju¹⁸ uređuje se spoljnotrgovinsko poslovanje u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije (STO) i propisima Evropske unije (EU), kao i nadležnost Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza.

Spoljnotrgovinsko poslovanje je slobodno i može se ograničiti samo u skladu sa odredbama ovog zakona. To je spoljnotrgovinski promet robe i usluga i obavljanje privrednih delatnosti stranog lica u Republici Srbiji i domaćeg lica u drugoj državi ili carinskoj teritoriji. Spoljnotrgovinski promet pojedinom vrstom robe i usluge može se posebno urediti u skladu sa pravilima STO i propisima EU. Spoljna trgovina naoružanjem, vojnom opremom i robom ***dvostruke namene uređuje se posebnim zakonom***

Po Zakonu o deviznom poslovanju,¹⁹ izmenjenom pre tri godine, brokerske kuće iz Srbije mogu da kupuju hartije od vrednosti u inostranstvu, ovu dozvolu za sada Komisija za hartije od vrednosti odobrila je samo jednoj kući.

¹⁸ *Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju* ("Sl. glasnik RS", br. 101/2005)

¹⁹ *Zakona o deviznom poslovanju* ("Sl. glasnik RS" br. 62/06.),

Nedostatak novca i opreznost investitora osnovni razlog zbog koga brokeri ne ulažu i u akcije na inostranim tržištima pa i ne podnose zahtev za dozvolu za ispostavljanje naloga na inostranim tržištima.

Prvi broker koji se „upustio“ preko granica je InterCapital Securities, brokerska kuća koja je postala i prvi market mejker na Beogradskoj berzi. Od januara počela je da ulaže u inostrana tržišta.

Za sada dominantno, sa učešćem od 95 odsto, ulaže u akcije američkih kompanija ali da ima interesovanja i za tržište bivše Jugoslavije i Nemačku. Za tri meseca očekuje se oko 70 odsto izloženost prosečnog klijenta ka inostranstvu.

Investitorima su najinteresantnije takozvane blue chip hartije, odnosno akcije kompanija sa najvišim rejtingom. Investitori iz Srbije u svoje portfelje dodali su akcije kompanije Alcoa, najvećeg svetskog proizvođača aluminijuma, internet provajdera AT&T, Microsofta i drugih.

Republika Srbija je do sada zaključila više desetina ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja po različitim poreskim osnovama, od čega su već na snazi 36, dok je 9 ugovora u potpisano i nalaze se u procesu ratifikacije. Sa 13 zemalja je parafiran ugovor i očekuje se njegovo potpisivanje, dok su pregovori o zaključivanju ovakvih ugovora sa 12 zemalja u toku.

6. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U SRBIJU U PRVOM KVARTALU 2010. GODINE

Vlada Republike Srbije usvojila je 14. januara 2010. godine Program mera za ublažavanje negativnih efekata svetske ekonomske krize za 2010. godinu. Osnovni cilj Programa je očuvanje radnih mesta uz mogućnost otvaranja novih i ostvarivanje blagog privrednog rasta.

EBRD je u januaru revidirala na više svoju prognozu rasta za 2010. za tranzicione zemlje, predviđajući nešto brži ekonomski oporavak nego što je predviđeno u oktobru 2009, ali sa varijacijom po regionima.

Oporavak i umereno jačanje očekuje se u 2011. EBRD očekuje prosečan rast tranzicionih zemalja od 3,3% u 2010, u poređenju sa 2,5% predviđenih u oktobru. Za 2011. EBRD predviđa prosečan rast regiona tranzicionih zemalja od 3,8%.

Procena ovogodišnjeg privrednog rasta u Srbiji od 2,4%, je najveći rast u odnosu na bivše jugoslovenske Republike. Međunarodni monetarni fond u svom najnovijem izveštaju o Srbiji navodi da će oporavak srpske privrede od krize biti postepen. Procenjuje da će domaća tražnja u 2010. godini stagnirati, a rast izvoza ubrzati 2011. godine, s obzirom na usporenu tražnju prognoziranu za glavne trgovinske partnere Srbije u ovoj godini. Rast bruto domaćeg proizvoda Srbije, na nivou od pre krize, nastaviće se u 2012. godini.

Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza SIEPA u 2010. godini očekuje oko dve milijarde evra stranih investicija u Srbiju, među kojima se najveća ulaganja očekuju od švedske „Ikee“ i austrijskog „Vaker Nojsona“, ali i velikog broja koope-
ranata „Fijata“.²⁰

U SIEPA naglašavaju da od većih investitora u 2010. godini očekuju dolazak švedske fabrike nameštaja „Ikea“, austrijske kompanije za proizvodnju građevinskih mašina „Vaker Nojson“, danske kompanije „Grundfos“, koja proizvodi industrijske pumpe, slovenačke kompanije „Cinkarna Celje“, italijanske „Kalcedonije“...

²⁰ www.pressonline.rs, *U Srbiju dolaze dve milijarde evra investicija*, Press, Beograd, 05.02.2010.

Tabela 5. Srbija: SDI, januar 2010. god, po zemljama u novcu

redni broj	zemlja	januar 2010. godina					u hiljadama evra
		priliv		odliv		neto	
		po osnovu ulaganja rezidenata u inostranstvo	po osnovu ulaganja nerezidenata u Srbiju	po osnovu ulaganja rezidenata u inostranstvo	po osnovu ulaganja nerezidenata u Srbiju		
1	Velika Britanija	22	48,276	0	2	48.296	
2	SAD	0	42,236	6	468	41.763	
3	Austrija	0	12,489	110	40	12.338	
4	Irska	0	5,000	0	50	4.950	
5	Slovenija	530	3,379	0	86	3.823	
6	Bugarska	0	1,872	4	0	1.868	
7	Holandija	44	12,467	540	10.153	1.818	
8	Kipar	0	2,078	0	970	1.108	
9	Švajcarska	0	2,207	7	1.196	1.004	
10	Devičanska Ostrva	0	1,624	0	656	968	
11	Belize	0	740	0	0	740	
12	Italija	0	741	0	33	708	
13	Nemačka	107	1,326	0	810	622	
16	Ruska Federacija	42	333	0	6	369	
17	Francuska	21	276	0	0	297	
18	Republika Makedonija	101	155	5	6	245	
19	Mađarska	0	246	20	0	226	
20	Španija	0	198	0	0	198	
21	Portugalija	0	175	0	0	175	
22	Švedska	0	122	0	0	122	
23	Iran (Islamska Republika)	0	110	0	0	110	
24	Slovačka	0	102	0	0	102	
25	Ujedinjeni Arapski Emirati	0	93	0	0	93	
26	Australija	0	77	0	0	77	
27	Danska	0	64	0	5	59	
30	Liban	0	5	0	0	5	
31	Izrael	0	32	0	28	5	
32	Norveška	0	4	0	0	4	
34	Češka Republika	0	2	0	0	2	
35	Japan	0	1	0	0	1	
36	Meksiko	0	0	0	0	0	
37	Maršalska Ostrva	0	0	0	1	-1	
38	Alžir	0	0	5	0	-5	
39	Albanija	0	0	0	10	-10	
40	Bosna i Hercegovina	115	1,036	956	212	-17	
41	Rumunija	0	0	0	52	-52	
42	Kina	0	0	1	70	-71	
43	Grčka	0	0	33	208	-241	
44	Hrvatska	37	350	99	622	-334	
	UKUPNO	1.043	139.184	1.791	17.318	121.118	

Izvor: Narodna banka Srbije, Sektor za platni promet, www.nbs.com, Preuzeto 22.04.2010.

U 2009. je potpisan ugovor sa „Fijatoma“, koji, pored uplaćenih sto miliona evra, znači i dolazak čitavog niza „Fijatovih“ dobavljača koji će tokom 2010. godine morati da pokrenu poslove, jer u 2011. treba da se proizvodi novi model automobila. To znači nova postrojenja, investicije u opremu, zapošljavanje i na kraju izvoz, i ne tiče se samo automobilske, već i niza drugih industrija.

Danski „Grundfos“ trebalo bi da uloži oko 80 miliona evra u Indiji, a u istu opštinu doći će i slovenačka „Cinkarna Celje“, dok će italijanska „Kalcedonija“ uložiti oko 20 miliona evra u Sombor.

Pod stranim investicijama podrazumevaju i „sitna“ ulaganja iz inostranstva, a ne samo uočljive investicije poput „Fijata“.

7. USLOVI STRANOG INVESTIRANJA U SRBIJI

Prednosti tržišta Srbije u odnosu na neka druga u svetu je da ovde postoje kvalitetni ljudski resursi koji su rezultat kvalitetnog obrazovanja, poznavanja jezika i u mnogim slučajevima i stečenog iskustva na radu u inostranstvu. Za moderno poslovanje jedan od najvažnijih činioca je ljudski faktor.

U Srbiji ljudi su otvoreni, komunikativni, i kad treba i vredni, što su inače neophodni preduslovi za uspešno internacionalno poslovanje.

7.1. Prednosti koje Srbija pruža stranim investicijama

Najčešće pominjane prednosti koje Srbija pruža stranim ulagačima su:²¹

- Strateško pozicioniranje na tržištima Evrope i Azije i bliskog istoka
- Duty Free pristup slobodnoj trgovinskoj zoni u jugoistočnoj Evropi sa 60 miliona potrošača
- Jedina zemlja van ZND-a koja je potpisala sporazum o slobodnoj trgovini sa Ruskom federacijom
- Srbija još uvek nije članica EU
- Veća fleksibilnost i prednosti za investiranje
- Najniža poreska stopa na profit preduzeća u Evropi
- Obrazovana i jeftina radna snaga
- Najveći procenat stanovnika koji govore engleski jezik u jugoistočnoj i centralnoj Evropi
- Stabilna privreda
- Zdrava monetarna politika i brza primena ključnih makroekonomskih zakona
- Pojednostavljeni propisi o spoljnoj trgovini i stranom ulaganju.

Mnogi tranzicioni ciljevi su već postignuti. Recimo makro ekonomski indikatori pokazuju određeni stepen stabilnosti. *Devizne rezerve su skoro 3.5 milijardi dolara.* Samo nekoliko godina unazad bile su manje od milijarde.

Međutim pored pomenutih mogućnosti za uspešno investiranje, Srbiji je i dalje nesigurno tržište. Reforme su još uvek u toku, postoji jako puno nelogičnih zakona, dok

²¹ Publikacija Agencije za starana ulaganja i promociju izvoza, Beograd, 2009.

nedostaje mnoštvo potrebnih zakona, pogotovu u poreskom sistemu. Ova nesigurnost kreira dosta konfuzije u poslovnom okruženju. Trenutna politička nestabilnost pokazuje da je Srbiji i dalje riskantno područje za strane investicije.

Da bi Srbiji postala interesantna za strane investicije najvažnije je omogućiti investitorima da u svoj ulog budu sigurni. Šta vredi mogućnost visokog profita ako postoji visoka šansa da izgubite čak i svoj početni kapital.

Prema merenjima revizorske kuće Ernst and Young, u hijerarhiji investicionog odvracanja na prvom mestu je politička nestabilnost, a zatim slede problemi pravnog sistema, devizna ograničenja i nerazvijena komercijalno-finansijska infrastruktura.

7.2. Problemi sa kojima se suočavaju strani investitori

Glavno ograničenje za ozbiljniji priliv stranih direktnih investicija je još prisutan visok nivo političkih i ekonomskih rizika u zemlji. Pored toga što je došlo do demokratizacije društva, čime su politički rizici smanjeni, ostali su problemi vezani za pitanje razlaza Srbije i Crne Gore, status Kosova. **Ekonomski rizici su takođe izuzetno visoki** pre svega zbog toga što proces tranzicije ima relativno mali napredak u odnosu na ono što je pred nama, pa su troškovi poslovanja i dalje visoki.

Nedovoljna izgrađenost infrastrukture predstavlja najskuplji problem sa kojim se suočavamo. Optimizam da će strani kapital, donacije i zajmovi ubrzati rešavanje ovog problema su samo delimično opravdani, jer priliv stranog oficijalnog kapitala je sporiji nego što smo mi očekivali. To će biti najduže prisutan i ekonomski najteže rešiv problem za Srbiju.

Imamo još čitav niz problema: stanje u bankarskom sektoru, zastoje u procesu privatizacije. Veoma važno je i uspostavljanje pravne države, zakonske regulative i zakonskog okvira u kome se ta regulativa sprovodi. To je problem sa kojim se vlada već ozbiljno suočava. Poboľjšani su neki zakoni, ali se i dalje suočavamo sa ozbiljnim problemom sprovođenja zakona u praksi.

Uloga države u privlačenju stranih direktnih investicija potpuno se menja. Napušta se restriktivna politika prema stranom kapitalu, a država sebe pre svega vidi u promovisanju potencijalnih investicionih mogućnosti zemlje i pružanju izvesnih olakšica stranim investitorima. Što se tiče investicionih olakšica, koje su veoma popularne u zemljama u tranziciji, mora se biti vrlo oprezan.

Za priliv stranih investicija daleko je važniji jednak tretman domaćih i stranih investitora, uz istovremeno postojanje neprikosnovene vladavine prava. Moguće je da će u narednom periodu investirati u privatizaciju postojećih objekata i nekih projekata, ali orijentisanih prema domaćem tržištu. Najteže će biti obezbediti priliv u izvozno orijentisane projekte. Ta vrsta investicija je najosetljivija na investicioni ambijent i one će svakako sa rezervom prići našem tržištu koje ima izvesne komparativne prednosti, ali ne tolike kao što se zamišlja.

Često smo skloni razmišljanju da je jedna od naših glavnih komparativnih prednosti jeftina i obrazovana radna snaga. Ali, desetogodišnji period veoma niske aktivnosti u oblasti proizvodnje, uz veoma liberalna prava u postojećem radnom zakonodavstvu, predstavljaju, zapravo, samo relativnu pogodnost kada je u pitanju priliv stranog kapitala. Trebalo bi promeniti praksu razmišljanja i ponašanja da bi tu pogodnost od potencijalne pretvorili u - realnu.

Početkom 90-tih apsolutno nije bilo očigledno da će zemlje u regionu izabrati liberalnu politiku prema stranim investicijama. Ekonomski motivi otpora prema investicijama argumentovani su ovako: ako se dozvoli strancima da uđu u zemlju, umešaće se u privatizaciju, investiraće ogromne svote u projekte. *Domaći investitori neće imati dovoljno kapitala da se takmiče sa tim korporacijama, što će dovesti do dominantne pozicije stranaca.*²²

Drugi razlog je bilo političke prirode: *dolazak stranaca dovešće do gubitka nezavisnosti ekonomske politike.*

O ova dva razloga se mnogo diskutovalo početkom 90-tih, u ostalim zemljama Centralne Evrope. Rezultat je bio da su neke zemlje izabrale liberalne politike prema stranim direktnim investicijama, ali bilo je i zemalja sa drugačijim pristupom.

Poslovni aranžmani su takvi da teže da minimizuju transakcione troškove. Tu postoji nekoliko nivoa: *poslovanje bez korupcije, sa centralizovanom korupcijom i poslovanje sa decentralizovanom korupcijom.*

Ako treba da se bira između te tri stvari, treba birati poslovanje bez korupcije jer nikada korupcija nije toliko centralizovana i toliko kontrolisana da ne nosi rizike. A investitori po pravilu imaju odbojnost prema riziku. Na ekonomskom nivou utvrđeno je da što je viši nivo korupcije u jednoj zemlji, to je niži nivo direktnih stranih investicija.

²² Ognjanović, V., *Zajednička ulaganja*, Vojna štamparija, Beograd, 2000., str. 92

Što je viši nivo korupcije, veći su rizici, veći su troškovi i strani kapital ne dolazi u tu zemlju ili dolazi ali špekulativni kapital koji nije generator privrednog rasta ni blagostanja jednog društva.

Poseban problem stranim investitorima i dalje predstavlja **previše komplikovana administracija**, nasleđena iz prethodnog perioda. Očekuje se od vlade da, između ostalog, konačno organizuje birokratiju na taj način da za prikupljanje svih potrebnih papira za registraciju posla, potencijalni investitor treba da poseti samo jedan šalter.²³

Neke od preporuka na kojima strani investitori insistiraju jesu **što skorije stvaranje zone slobodne trgovine**, kao i jedinstvene carinske zone između Srbije i Crne Gore. Između ostalih preporuka vezanih za poreske propise stoji da bi trebalo smanjiti i pojednostaviti poreze koje su preduzeća obavezna da plaćaju.

Polazne osnove za dobru investicionu klimu su:

- a) stabilna politika i vlada koja bi bila u stanju da proizvede stabilne i razumne ekonomske smernice;
- b) izbegavanje preteranih restrikcija (npr. pristup konvertibilnoj valuti ili režimu povraćaja profita) i regulacija;
- c) postojan i funkcionalan pravni i poreski sistem.

²³ Stakić, B. i sar., *Međunarodne finansije*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009., str. 79

8. INSTITUCIONALNA STRUKTURA U SRBIJI ZA STRANA ULAGANJA

8.1. Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja je u Vladi Republike Srbije

Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja je u Vladi Republike Srbije zaduženo za unapređenje poslovnog okruženja sa ciljem povećanja priliva **stranih direktnih ulaganja u Srbiji**, uključujući ulaganja putem **koncesija**.²⁴

8.1.1. Sektor za strana ulaganja

Sektor je pripadao bivšem Ministarstvu za ekonomske odnose sa inostranstvom je izradio **Strategiju podsticanja i razvoja stranih ulaganja** koju je 9. marta 2006. godine usvojila Vlada Srbije. Ovaj dokument sadrži detaljnu analizu investicionog okruženja i naglašava potrebu za dubljim reformama u cilju unapređenja poslovne klime. Strategijom su definisane konkretne mere i aktivnosti koje je potrebno sprovesti da bi Srbija postala regionalno odredište za ulaganja.

Preko 60% mera predviđenih ranijim **Akcionim planom za otklanjanje administrativnih prepreka za strana ulaganja**, usvojenim na sednici Vlade 27. maja 2004. godine, je sprovedeno i postignuti napredak je vidljiv i u izveštajima Svetske banke i Evropske banke za obnovu i razvoj u kojima je Srbija dobila izvanredne ocene.

Novi Akcioni plan za otklanjanje administrativnih prepreka za strana ulaganja za 2006. godinu je pridodat Strategiji kao prilog i predviđa mere usmerene na reformu propisa u sledećim oblastima: osnivanje preduzeća sa stranim ulogom, razvoj infrastrukture, rad preduzeća, reforma državne uprave, reforma sudstva i ostale sistemske mere.

8.1.2. Komisija za podsticanje ulaganja u privredu Srbije

Komisijom koordinira Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, a sastavljena je od predstavnika brojnih ministarstava i agencija, zadužena je za sprovođenje ovog Akcionog plana, rešavanje aktuelnih problema sa kojima se suočavaju strani investitori i praćenje napretka u ovoj oblasti.

²⁴ Petković, J., *Uticao ekonomске krize na poslovanje kompanija u Srbiji*, Biznis&Finansije, Beograd, 2009.

Istovremeno, stručnjaci u okviru Sektora za strana ulaganja i koncesije pri Ministarstvu ekonomije i regionalnog razvoja su angažovani na izradi zakona koji unapređuju poslovnu klimu u Srbiji. Ciljevi reforme poslovnog okruženja u Srbiji je su: pravna sigurnost, uspješan razvoj privrede i ekonomski i društveni napredak. Ostvarenje ovih ciljeva vodi: podsticanju domaćih i stranih investicija, povećanju zaposlenosti, prilagođavanju srpske privrede evropskim standardima, integraciji Srbije u tokove međunarodne razmene, jačanju konkurentske sposobnosti, prenosu novih tehnologija, modernizaciji poslovanja, povećanju u izvoza, uštedi energije i većem stepenu ispunjenosti opštih uslova za priključivanje Srbije EU.

Da bi se navedeni ciljevi ostvarili neophodno je nastaviti sa liberalizacijom zakona i drugih pravnih akata u materiji koja reguliše ekonomske i privredno-pravne odnose, deregulacijom zakona i drugih pravnih akata koji se odnose na međunarodni poslovni promet i uspostavljanjem čvrstih garancija pravne sigurnosti u obavljanju međunarodnih trgovinskih transakcija.

Važno je napomenuti da Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja tesno sarađuje sa privrednicima Srbije, uključujući i strane ulagače, neposredno ili kroz njihova udruženja (privredne komore, Savet stranih ulagača i dr.). Međutim, za tehničku pomoć stranim ulagačima, pregled mogućnosti za strana ulaganja, praktična pitanja u vezi stranih ulaganja, kao i za izradu promotivnih materijala je u Vladi Republike Srbije zadužena Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza.

8.1.3. Odsek za politiku i podsticanje stranih ulaganja.

U *Odseku za politiku i podsticanje stranih ulaganja* obavljaju se poslovi koji se odnose na predlaganje i sprovođenje politike i strategije u oblasti stranih ulaganja, kao i predlaganje mera za unapređenje investicionog ambijenta. Odsek se bavi pripremom, koordinacijom i implementacijom Strategije podsticanja i razvoja stranih ulaganja, koje podrazumeva poboljšanje opštih uslova poslovanja u zemlji, otklanjanje administrativnih prepreka za povećana ulaganja i podizanje kapaciteta lokalnih samouprava u cilju bolje realizacije investicionih projekata. Ove aktivnosti uključuju i rešavanje tekućih problema stranih ulagača, analiz u i praćenje efekata stranih ulaganja, izradu uporednih analiza podsticaja za investitore, unapređenje statistike stranih ulaganja i koordinaciju rada organa i organizacija državne uprave u vezi sa navedenim poslovima. Na međunarodnom planu Odsek učestvuje u manifestacijama u vezi sa stranim ulaganjima i održa-

va saradnju sa interesnim organizacijama ulagača kao i sa odgovarajućim donatorskim institucijama. Odsek prati i sprovođenje Strategije brendiranja Srbije i obavlja i druge poslove iz oblasti stranih ulaganja.

8.1.4. Odsek za politiku i podsticanje koncesija

U Odseku za politiku i podsticanje koncesija obavljaju se poslovi koji se odnose na: analizu i predlaganje mera za podsticanje koncesionih delatnosti; predlaganje prioriteta za ulaganja po modelu koncesija; analizu i procenu ekonomske opravdanosti koncesionih predloga; praćenje aktivnosti organa i organizacija državne uprave i konsultacije u vezi sa postupkom davanja koncesija, kao i srodni poslovi utvrđeni zakonom; praćenje realizacije potpisanih koncesionih ugovora; prikupljanje, analizu i objavljivanje podataka o koncesionim aktivnostima; aktivnosti razvoja i promocije programa javno-privatnih partnerstva (*Public - Private Partnership*); organizovanje i praćenje analize ekonomskih efekata koncesija, kao i drugi poslovi iz ove oblasti.²⁵

8.1.5. Odsek za reformu privrednih propisa

U Odseku za reformu privrednih propisa obavljaju se poslovi koji se odnose na: praćenje zakonodavne aktivnosti; unapređenje privrednih propisa i to pripremanje odgovarajućih nacрта i predloga zakona i drugih propisa, kao i predlaganjem njihovih izmena i dopuna; realizaciju dela Strategije podsticanja i razvoja stranih ulaganja koji se odnosi na reformu propisa, odnosno Akcionog plana za otklanjanje administrativnih prepreka za strana ulaganja; koordinaciju aktivnosti u vezi sa pripremanjem nacрта i predloga zakona i drugih propisa iz oblasti ekonomskog zakonodavstva; pripremu mišljenja o primeni zakona iz delokruga Ministarstva na zahtev drugih organa i privatnih lica; pripremu ugovora o podsticanju i zaštiti ulaganja i učešće u pregovorima u vezi sa sklapanjem takvih ugovora; pripremu mišljenja o nacrtima zakona i drugih propisa koje pripremaju druga ministarstva; usaglašavanje propisa iz nadležnosti Ministarstva sa pravom EU; analizu efekata primene privrednih propisa; izradu publikacija u vezi sa reformom ekonomskog zakonodavstva, kao i drugi poslovi iz ove oblasti.

²⁵ Petković, J., *Uticao ekonomske krize na poslovanje kompanija u Srbiji*, Biznis&Finansije, Beograd, 2009., str. 93

8.2. Aktivnosti Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza

Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA) pomaže preduzećima pri obavljanju poslovnih i investicionih aktivnosti u Srbiji.

SIEPA vrši istraživanja i obezbeđuje resurse kako bi strani investitori mogli da donesu prave odluke i da uspešno izvrše ulaganja.

Agencija pruža praktičnu pomoć uvoznicima proizvoda i usluga iz Srbije u pogledu svih neophodnih pitanja.

SIEPA je agencija koja pruža sveobuhvatne usluge. Bez obzira da li se radi o porezima, licenciranju, mogućnostima investiranja, dozvolama, tarifama, ili povezivanju uvoznika sa pravim proizvođačima, SIEPA je tu da pomogne. 28.2. 2001.godine Skupština Republike Srbije je osnovala SIEPA-u, kao nezavisno pravno lice.²⁶

Mandatom ove agencije obuhvaćene su sledeće aktivnosti:

- Istraživanje i analiza poslovnog okruženja u Srbiji
- Izrada informativnih publikacija koje bi omogućile stranim preduzećima da lakše posluju u Srbiji
- Analize sektora
- Pomoć preduzećima i investitorima oko pribavljanja dozvola i licenci
- Pomoć srpskim izvozniciima na međunarodnom tržištu
- Upoznavanje potencijalnih investitora sa mogućnostima "Brownfield" i "Greenfield" investicija
- Održavanje baze podataka o izvozu
- Pomoć srpskim preduzećima da maksimalno iskoriste svoje konkurentne prednosti
- Pružanje savetodavnih usluga Vladi u pogledu mogućih promena pravnog i zakonodavnog okvira koji se odnosi na investicije i izvoz.

²⁶ www.siepa.sr, *O nama - zvanična prezentacija*, Preuzeto 22.04.2010.

9. STRATEGIJA VLADE REPUBLIKE SRBIJE ZA PODSTICANJE I RAZVOJ STRANIH INVESTICIJA

9.1. Osnovne determinante Strategije

Strane kompanije pri donošenju odluke o investiranju razmatraju nekoliko osnovnih elemenata i upravo su to pitanja na koja bi trebalo obratiti posebnu pažnju pri formulisanju politike privlačenja stranih investicija: opšti uslovi, izvori sirovina, radna snaga, infrastruktura, razmena, plasman, koncesije, privredno-sistemi propisi, privatizacija, fiskalni sistem i drugo²⁷.

U izradi Strategije su analizirana iskustva zemalja koje su najuspešnije prošle kroz tranzicioni period i privukle značajan nivo stranih ulaganja, na prvom mestu Republika Irska, a korišćene su i preporuke institucija koje su u kontaktu sa investitorima i prepoznaju probleme poslovanja u Srbiji.

Već na početku izlaganja *Strategije za podsticanje i razvoj stranih investicija* mogu se pronaći sublimirane osnovne postavke jedne politike koja ne može pokazati zadovoljavajuće rezultate: ***Srbija nije uspela da privuče veći i neprekidan priliv privatnih stranih ulaganja zbog lošeg poslovnog okruženja.*** Ništa ne može više doprineti poboljšanju poslovnog okruženja od povećanja ekonomske slobode i vladavine zakona. ***Angažovanje države u privredi treba svesti na minimum*** – umerena aktivnost države može dati rezultate tek kada se postave pravila tržišnog takmičenja.

Cilj Strategije je ***unapređenje poslovnog okruženja i vladavina prava u oblasti privlačenja stranih investicija.*** Razvijanje poslovnog okruženja u negativnom smislu znači uklanjanje prepreka i prekomerne državne intervencije u privredi, a u pozitivnom smislu – obezbeđenje šireg polja za poslovanje (uključujući i niže administrativne troškove). Zadatak povećane vladavine zakona jeste smanjenje propisa, njihova transparentnost i mogućnost predviđanja ponašanja učesnika.

U ***Pregledu Svetske banke***²⁸, kaže se da je ***u Srbiji potrebno povećati poverenje investitora i nastaviti proces reformi.*** Među neophodnim merama izdvojeni su sledeći prioriteti:

- Unaprediti sprovođenje ugovora (jačanje poverenja u sudsku vlast).

²⁷ Pavićević, B., i sar., *Kako privući strane investitore u fazi obnove zemlje i vlasničke transformacije*, Zavod za unapređenje i rentabilnost poslovanja, Beograd, 2009, strana 2

²⁸ *Pregled investicione klime u Srbiji*, Svetska banka, 2009.

- Umanjiti teret koje stvara preterano administriranje i prenormiranost u određenim oblastima.
- Ojačati vlasnička prava i povećati fleksibilnost tržišta rada.

Pored gore navedenog bilo bi dobro da se sprovedu i sledeće mere, i njihov spisak je zapravo ***suština strategije koju Vlada predlaže:***

- Doneti Zakon o restituciji i sprovesti ga, dajući prednost fizičkoj restituciji gde god je to moguće. Zahvaljujući tome doći će do izmirenja dela obaveza i smanjiće se pritisak na javne finansije²⁹
- Nakon brze denacionalizacije (i predavanja imovine opštinama) dozvoliti domaćem i stranom privatnom sektoru kupovinu nekretnina, naročito gradskog građevinskog zemljišta³⁰
- Dalje unapređivati radno zakonodavstvo
- Objediniti dobijanje poslovnih/građevinskih dozvola i uvođenja komunalija (uvođenje vode, struje, gasa, telefona, itd.)
- □Nastaviti privatizaciju, otpočeti privatizaciju javnih preduzeća i giganta iz doba socijalizma
- Sprovesti Zakon o stečaju i likvidaciji u preduzećima koja su pod stečajem
- Nastaviti sa snižavanjem carina
- Liberalizovati unutrašnje tržište smanjenjem broja cena koje kontroliše Vlada. Posredno i neposredno, Vlada sada kontroliše oko 40% od ukupnog broja cena
- Smanjiti obavezna bankarska rezervisanja, što će srednjoročno dovesti do smanjenja kamata i zahvaljujući tome, uticati na pojeftinjenje novca i stimulaciju poslovanja
- Postepeno ustanovljavati administraciju naklonjenu poslovanju, početi sa uvođenjem elektronske vlade (e-vlade)
- Stvoriti uslove za efikasnu primenu usvojenog Zakona o zaštiti konkurencije radom nezavisnog tela koje će omogućiti potpuno slobodan ulaz konkurenciji iz inostranstva

²⁹ Zakon o restituciji crkvene imovine donet je tokom 2006. i u javnosti se smatra generalnom probom za uvođenje Zakona o opštoj restituciji. Tekst Zakona o restituciji pripremljen je od strane Ministarstva finansija i nalazi se, u vreme pisanja ovog teksta, u skupštinskoj proceduri

³⁰ Donošenje novog Ustava Republike Srbije u novembru 2006. omogućuje da se ova stavka realizuje

- Donošenjem odgovarajućeg zakona dozvoliti osnivanje i normalno funkcionisanje investicionih, osiguravajućih, penzionih, uzajamnih i drugih fondova
- Započeti reformu državnog penzionog fonda, koristiti prihode od privatizacije za pokrivanje troškova tranzicije, umesto njihovog trošenja kroz budžet
- Razmotriti uklanjanje ograničenja kod kapitalnih poslova
- Dozvoliti slobodan promet stranih hartija od vrednosti.
- Povećati efikasnost trgovačkih sudova. Doneti Zakon o arbitraži koji će urediti postupak domaće i međunarodne arbitraže što će doprineti bržem i efikasnijem rešavanju poslovnih sporova
- Tokom procesa usaglašavanja domaćih sa zakonima EU, prvenstveno prihvatiti ona rešenja koja povećavaju ekonomske slobode i vladavinu prava
- Kako stoji u Strategiji, postoje mišljenja da liberalniji reformski koraci treba odmah da se preduzmu. Ako se razmišlja u tom pravcu, mišljenje je ministarstva, treba razmotriti sledeće promene i ostvariti ih kao „drugi korak“ u izgradnji Srbije kao povoljnog investicionog okoliša:
- Smanjiti državne troškove na maksimalnih 40% BDP. Sniziti poreze, naročito na lični dohodak. Smanjiti broj postojećih poreza. Zadržati niske poreze i jedinstvene poreske stope.
- Smanjiti subvencije u što većoj meri. Treba imati na umu da EU dozvoljava subvencionisanje u visini od oko 1% BDP.
- Smanjiti državna ulaganja, jer to znači ili neefikasno korišćenje kapitala ili prosto rasipanje novca poreskih obveznika
- Opozvati neposredno učestvovanje države u privredi; otkloniti
- prenormiranost. Ograničiti ulogu države na obezbeđivanje i
- kontrolisanje pravila tržišne igre

Zanimljivo je primetiti da ***Vlada Republike Srbije smanjenje troškova državne administracije predlaže tek u drugom krugu reformi.*** Dobro bi bilo odgovoriti na pitanje da li za to postoje racionalna ekonomska objašnjenja ili vlada ipak, najpre vodi računa o sebi samoj. Osim toga, postavlja se s pravom pitanje koliko još treba smanjiti poreze na dohodak (sa sadašnjih 12%). Srbija ima jednu od najnižih stopa u Evropi, i umesto smanjenja stope, treba razmisliti o modifikaciji obaveznih doprinosa za socijalno osiguranje i promeni načina oporezivanja dohotka: može se primetiti da se u celo-

kupnoj strategiji, gde god se govori o reformi poreske politike i porezu na prihod građana, nigde ne pominje transformacija cedularnog u globalno (daleko pravednije) oporezivanje sa progresivnom poreskom stopom, što je jedna od bitnijih karakteristika zapadnih ekonomija. Bilo kako bilo, institucionalno jačanje koje podrazumeva uspostavljanje novih funkcija države u uslovima tržišne privrede trebalo bi da dovede do razvoja tržišnih institucija, tržišta rada, liberalizacije i deregulacije i privatizacije i priliva kapitala sa međunarodnog tržišta kapitala. Ovo bi se javilo kao posledica izgradnje i funkcionisanja privrednog sistema sa ciljem afirmacije tržišnog privređivanja, tržišnih institucija i mehanizama koji su u funkciji liberalizacije tržišta i podsticanja konkurencije.

Prioritetni cilj Strategije podsticanja i razvoja stranih ulaganja jeste da skrene pažnju na postojeće slabosti i stvori povoljnu klimu i okvir za privlačenje, zadržavanje i širenje međunarodno konkurentnih i ka izvozu usmerenih stranih ulaganja kao dopune razvoju sektora malih i srednjih preduzeća i tekućim novim ulaganjima u okviru programa privatizacije.

U celoj strategiji, jasno se izdvajaju **četiri osnovne teze**:

- 1. Reforma propisa**
- 2. Jačanje institucionalnih kapaciteta i razvijanje saradnje na državnom i opštinskom nivou, kako bi se olakšao razvoj poslovanja**
- 3. Aktivnosti i inicijative za unapređenje konkurentnosti**
- 4. Razvijanje kampanja u zemlji za bolje razumevanje značaja stranih ulaganja i jasno usmerena međunarodna marketinška strategija.**³¹

9.2. Usmerenost strategije podsticanja i razvoja stranih ulaganja

Vlada RS je, pri definisanju Strategije, uočila pet osnovnih pravaca u kojima bi trebalo da se kreću konkretne aktivnosti podsticanja stranih ulaganja. To su:

1. Unutrašnja usmerenost. Ovde se najpre misli da reforme zakonodavnih i administrativnih prepreka na koje strani investitori nailaze, zatim jačanje institucionalnih kapaciteta kako na nacionalnom, tako i na (i posebno na) opštinskom nivou, jačanje komunikacija između organa vlasti i privatnog sektora, deregulaciju i liberalizaciju tele-

³¹ Pavićević, B., i sar., *Kako privući strane investitore u fazi obnove zemlje i vlasničke transformacije*, Zavod za unapređenje i rentabilnost poslovanja, Beograd, 2009, strana 4

komunikacija, poboljšanje infrastrukture, unapređenje pristupa zemljištu, kao i unapređenje obrazovnog sektora.

2. Spoljašnja usmerenost. Spoljašnja usmerenost na prvom mestu potencira privlačenje i promociju investicija i to putem kampanje za unapređenje slike Srbije u svetu i uvođenjem olakšica za investitore. Strategija veliku važnost daje određivanju ciljne publike, što naravno može drastično da poveća efikasnost i u krajnjoj liniji uštedi veliki novac poreskih obveznika. Zatim, kampanja između ostalog podrazumeva i izradu i kasnije realizaciju strategije brendiranja Srbije, razvijanje jedne zajedničke marketinške teme, osmišljavanje osnovnih poruka kampanje, reklamiranje u važnim privrednim časopisima kao što je “The Economist”, promovisanje poseta važnih novinara zemlji³², objavljivanje pozitivnih članaka i reportaža i slično

3. Regionalni razvoj.

4. Dostupnost zemljišta sa infrastrukturom i objektima.

5. Koncesije – saradnja javnog i privatnog sektora.

Što se tiče koncesija, potpuno je jasno da da izražena potreba za koncesionim finansiranjem postoji u slučajevima istraživanja i eksploatacije mineralnih resursa, izgradnje i upravljanja drumskom saobraćajnom infrastrukturom, infrastrukturom železnice, objektima vazdušnog i vodnog saobraćaja, održavanja i upravljanja postrojenjima iz oblasti energetike i telekomunikacija, turističke infrastrukture i sportsko-rekreativnih objekata, banjskih centara, termalnih izvora i slično.

9.3. Investicije i planovi za budućnost Srbije

Program investicija će se najviše uložiti u kapitalne projekte, vredne oko milijardu evra za rekonstrukciju bolnica, opremanje škola i fakulteta, rekonstrukciju i izgradnju verskih objekata.

Pored toga predviđena je nabavka kompjuterske opreme za škole, rekonstrukcija sportskih sala i terena, kao i opremanje fakulteta potrebnim sredstvima za rad.

Najavljene su i **značajne investicije u oblasti preduzetništva, saobraćajne infrastrukture, regionalnog razvoja, izgradnje stanova, energetike, poljoprivrede, zaštite**

³² SIEPA je sredinom 2009. godine organizovala ovakvu jednu posetu: dvadesetak novinara iz vodećih svetskih real-estate magazina (ili rubrika na ovu temu iz velikih časopisa) posetilo je Srbiju i upoznalo se sa njenim mogućnostima u ovoj grani industrije

životne sredine, kulture, sporta i turizma, kao i ulaganja u rekonstrukciju verskih objekata.

Nacrt investicionog plana predviđa rekonstrukciju i nabavku opreme za bolnice, kliničke centre i domove zdravlja, kao i izgradnju novih bolničkih kompleksa i dijagnostičkih centara.

Cilj naše zemlje je da ove godine nivo investicija dostigne dve milijarde dolara stranih direktnih investicija, zbog čega je neophodno nastavljanje sa pojednostavljenjem procedure ulaganja i stvaranja bolje ekonomske klime.

Interes vodećih evropskih investitora za našu zemlju je veliki, što se pokazalo na nedavno održanom sastanku između naše zemlje i predstavnika četrdeset pet najvećih evropskih industrijskih kompanija. A tu tezu potkrepljuje i činjenica da je prošle godine u našu zemlju ušlo oko 1,5 milijardi dolara stranih direktnih investicija.

Strani investitori su pozdravili nastojanje preduzeća da se stvori jedinstveno regionalno tržište na prostoru Zapadnog Balkana.

Dve milijarde dolara koje se očekuju da će ući u našu zemlju stranih investicija, biće rezultat privatizacije, koncesija i slično. Ove velike investicije za nas biće značajne jer će privući manje investitore koji žele da ulažu u našu zemlju.

Strane kompanije su dobre za Srbiju jer prevashodno ulažu svoj kapital u našu zemlju što omogućava korišćenje njihovog kapitala, kanala prodaje, poslovnih veza u inostranstvu čime se povećava izvoz.

Pored privrednih investicija važne su i **neprivredne investicije kao što su investicije u oblasti kulture, zdravstva, sporta kao i mnoge druge.**

Izvršavanjem zadataka predviđenih Strategijom, i u zavisnosti od toga koliko će se sprovoditi, Srbija može dobiti poslovno okruženje koje neće biti lošije od onoga u Bugarskoj ili Hrvatskoj. Zemlja će zauzeti između 10. (ako se sprovedu dublje reforme) i 75. mesta (ako se sprovedu slabije reforme) na lestvici zemalja rangiranih prema ekonomskoj slobodi i spiskovima investitora³³. To je veliki pomak u odnosu na sadašnje 140. mesto od 200 ukupno analiziranih država i teritorija. Investicioni ekvivalent bi se kretao oko 2-6 milijardi evra godišnje u narednih deset godina, u zavisnosti od odabrane varijante.

³³ Heritage Foundation/Wall Street Journal *Index of Economic Freedom*, Fraser Institute *Economic, Freedom of the World Index*, ...

ZAKLJUČAK

Srbija se suočava sa jakom konkurencijom u ostvarivanju svoje politike privlačenja stranih investicija budući da je većina zemalja učinila mnogo značajniji napredak kada je reč o ukupnim privrednim reformama tokom poslednjih 15 godina, a mnoge od njih su već uspostavile bazu stranih investitora. Mnoge susedne zemlje osnovale su jake agencije za promociju ulaganja koje imaju i marketinško i sektorsko stručno znanje. Mnoge zemlje su razvile i industrijske parkove za nove investitore koji tu mogu da izgrade svoja postrojenja. U većini zemalja razvijeni su mehanizmi uz pomoć kojih i privatnici i opštinske vlasti obezbeđuju zemljište i usluge. Pored toga, sve zemlje nude određene podsticaje ulaganjima.

Nacionalna strategija pridruživanja i pristupanja EU ima rang i značaj strateškog državnog dokumenta. Njime se definiše dugoročna državna politika u odnosu na Evropsku uniju. *Opšti cilj te politike koji je, istovremeno, i krajnji cilj državne strategije u saradnji sa Evropskom unijom, je pristupanje Srbije Evropskoj uniji.*

Kao rezultat svetske ekonomske krize, kao i smanjenog interesovanja stranih investitora, u prvih šest meseci 2009. godine, prema podacima Narodne banke Srbije, neto vrednost novčanih stranih ulaganja iznosila je svega 853,8 miliona evra.

Iako je u poslednje dve godine najviše investirano u finansijski sektor (oko 40 odsto investicija), u 2009. godini do sada su najveća ulaganja zabeležena u sektoru vađenja ruda i kamena. Ostale investicije su otišle u nekretnine, telekomunikacije, finansijski sektor i prehrambenu industriju, tako da u sektorskoj strukturi SDI ni u ovoj godini nije bilo većih promena.

Politički rizik je faktor koji ima odlučujući uticaj na uspon i pad zemalja na ovoj listi i posebno se odnosi na Srbiju koja je dramatično popravila svoj položaj na listi, pre svega zahvaljujući povećanju političke stabilnosti posle 2000. godine. Indeks, koji obuhvata tržišta zemalja u razvoju, pokazuje da Jugoistočna Evropa, i pored određenih problema u oblasti infrastrukture i upravljanja, zaslužuje ozbiljnu pažnju kao region sa znatnim potencijalom.

U 2009. je potpisan ugovor sa „Fijatom“, koji, pored uplaćenih sto miliona evra, znači i dolazak čitavog niza „Fijatovih“ dobavljača koji će tokom 2010. godine morati da pokrenu poslove, jer u 2011. treba da se proizvodi novi model automobila. To

znači nova postrojenja, investicije u opremu, zapošljavanje i na kraju izvoz, i ne tiče se samo automobilske, već i niza drugih industrija - naglašavaju u SIEPA.

Vlada Republike Srbije usvojila je 14. januara 2010. godine Program mera za ublažavanje negativnih efekata svetske ekonomske krize za 2010. godinu. Osnovni cilj Programa je očuvanje radnih mesta uz mogućnost otvaranja novih i ostvarivanje blagog privrednog rasta.

Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza SIEPA u 2010. godini očekuje oko dve milijarde evra stranih investicija u Srbiju, među kojima se najveća ulaganja očekuju od švedske „Ikee” i austrijskog „Vaker Nojsona”, ali i velikog broja kooperanata „Fijata”. U SIEPA naglašavaju da od većih investitora u 2010. godini očekuju dolazak švedske fabrike nameštaja „Ikea”, austrijske kompanije za proizvodnju građevinskih mašina „Vaker Nojson”, danske kompanije „Grundfos”, koja proizvodi industrijske pumpe, slovenačke kompanije „Cinkarna Celje”, italijanske „Kalcedonije”...

Prednosti tržišta Srbije u odnosu na neka druga u svetu je da ovde postoje kvalitetni ljudski resursi koji su rezultat kvalitetnog obrazovanja, poznavanja jezika i u mnogim slučajevima i stečenog iskustva na radu u inostranstvu. Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja je u Vladi Republike Srbije zaduženo za unapređenje poslovnog okruženja sa ciljem povećanja priliva stranih direktnih ulaganja u Srbiji.

Strani investitori su ukazali *na potrebu drugačijih rešenja* u oblasti radnih odnosa, dozvola za osnivanje preduzeća, pojednostavljenje procedure carinjenja robe i redukovanja taksi koje se plaćaju za zaštitu okoline.

Program investicija će se najviše uložiti u kapitalne projekte, vredne oko milijardu evra za rekonstrukciju bolnica, opremanje škola i fakulteta, rekonstrukciju i izgradnju verskih objekata. Najavljene su i *značajne investicije u oblasti preduzetništva, saobraćajne infrastrukture, regionalnog razvoja, izgradnje stanova, energetike, poljoprivrede, zaštite životne sredine, kulture, sporta i turizma, kao i ulaganja u rekonstrukciju verskih objekata.*

LITERATURA

1. Beslać, M., *Obim stranih direktnih investicija u jugoistočnoj Evropi i privreda Srbije*, Economic Annals no 168, 2009.
2. Čirović, M., Pušara, K., *Strana ulaganja, poslovno-analitički pristup*, Beograd, 2000.
3. Ćulibrk, M., *Egzotične zemlje poreski raj*, www.dnevnik.co.rs.arhiva
4. Cvetanović, S., *Teorija i politika privrednog razvoja*, Univerzitet Niš, 2000.
5. Dimitrijević, M., *Strane direktne investicije*, SIEPA, Beograd, 2000.
6. Đorđević, M., Veselinović, P., *Makroekonomski aspekt procesa tranzicije u Srbiji - rezultati i perspektive*, Ekonomska analiza, Beograd, 2006.
7. Dragutinović, S., *Deskripcija ponašanja globalnih i regionalnih finansijskih tržišta u periodu krize (01.07.2008. - 01.07.2009.)*, Makroekonomski analize i trendovi i konjunktorni barometar, Jun 2009.
8. Gračanac, A., *Globalno bankarstvo*, Fakultet za uslužni biznis – Novi Sad, 2003.
9. Ilić B., *Makroekonomija*, Viša poslovna škola Čačak, 2005.
10. Jednak, J., *Osnovi ekonomije*, Čigoja štampa, Beograd 2009.
11. Jović, M., *Međunarodni marketing*, Savremena administracija, Beograd, 1990.
12. Kovačević, M., *Uzroci i posledice svetske ekonomske krize i efekti na Srbiju*, Ekonomska politika, 24. april 2009.
13. Kovačević, R., *Oblici i mehanizmi stranih ulaganja*, Univerzitet BK, Beograd, 2000.
14. Kragulj D., Milićević D., *Ekonomija, Uvod u ekonomsku analizu, mikroekonomija i makroekonomija*, Makarije, Beograd, 2007.
15. Ministarstvo finansija Republike Srbije, *Bilten javnih finansija*, dec 2009.
16. Mirković, R., *Tajkunizacija Srbije*, Novosti, 12.07.2008., Beograd, 2008.
17. Ognjanović, V., *Zajednička ulaganja*, Vojna štamparija, Beograd, 2000.
18. Pavićević, B., i sar., *Kako privući strane investitore u fazi obnove zemlje i vlasničke transformacije*, Zavod za unapređenje i rentabilnost poslovanja, Beograd, 2009.
19. Pejčić, D., *Uticaj svetske ekonomske krize na SDI u Srbiji*, SIEPA, Beograd, 2009.
20. Petković, J., *Uticaj ekonomske krize na poslovanje kompanija u Srbiji*, Biznis&Finansije, Beograd, 2009.
21. Publikacija Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza, Beograd, 2009.
22. Rosić, I., Veselinović, P., *Osnovi ekonomije*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2006.
23. Stakić, B. i sar., *Međunarodne finansije*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
24. Turajlić, N., *Uzroci globalizacije i svetske finansijske krize*, Nova srpska politička misao, 2009.
25. Veselinović, P., *Ekonomija*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
26. Vidas-Bubanja, M., *Metode i determinante stranih direktnih investicija*, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2008.

Web sajtovi:

www.pks.com, Privredna komora Srbije, *Strane investicije u Srbiji*, 2009.,
www.pressonline.rs, *U Srbiju dolaze dve milijarde evra investicija*, Press, Beograd, 05.02.2010.
www.siepa.gov.rs, *SIEPA*, Preuzeto 20.04.2010.
www.pks.com, *SDI u Srbiji*, Centar za razvoj, restrukturiranje i privatizaciju, Preuzeto 18.04.2010.